Тываның республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 43 (13043) | 1986 чылдың февраль 20, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

ТАҢДЫ РАЙОН

XXVI • СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР • XXVII

БИСТИҢ СОРУЛГАЛАРЫВЫС КҮҮСЕТТИНЕР

Районнуң экономиказында кол черни көдээ ажыл-агый ээлеп турар. СЭКП райкому бодунуң ажыл-херектерин Аъш-чем программазын боттандырарының хемчеглеринче угландырып турар. Он бирги беш чылдың дургузунда районнуң көдээ ажыл-агыйынга боттуг чаартылгалар болган. Беш чылдың эгезинде турганы-биле деңнээрге, кол фондулар 29 хуу өскен. Совхозтарның материал-техниктиг баазазы элээн быжыккан. Ол чылдар дургузунда ажыл-агыйлар 64 тракторну, янзы-бүрү 200 автомашинаны, тараа культуралары ажаар 137 комбайнны болгаш өске-даа техниканы ниитизи-биле 8 млн. рубль түңге алган.

Эрткен беш чылда районда көдээ ажыл-агый талазы-биле «Суггат», «Сельхозтехника» болгаш «Сельхозэнерго» каттыжыышкыннар тургустунган. Оон-биле чергелештир «Революцияның чалбыыжы», «Россия» совхозтарның 3400 гектар черлерин суггарарынга ажыглаар Балгазынның суггарылга системазының тудуу чорууп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чугула черни чер ажылы ээлеп турар. Ону канчаар чорутканының деңнелинден өске бүгү адырларның хөгжүлдези дорт хамаарылгалыг. Чогум-на ынчангаш СЭКП райкому, райкүүском, партия болгаш көдээ ажыл-агый органнары черлерни ажыктыг ажыглаарынче, чер ажылының зона системазын шиңгээдиринче кол кичээнгейни угландырып келгеннер. Оон ачызында эрткен ийи чылда тараа болгаш мал чеми культураларының дүжүткүрү элээн бедээн. Чер ажылының дүжүткүрүн бедиткени болгаш ниитизи-биле продукция бүдүрерин көвүдеткени 1984 — 1985 чылдарда район күрүнеге тараа садарының планын бүрүн күүседирин хандырган.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы дилиндектей тарыыр системаны болгаш черни ажылдап кылырының хөрзүн камгалалын өске агротехниктиг аргалар-биле холбап ажыглаарын шиңгээткеш, тараа культураларының сөөлгү үш чыл дургузунда багай эвес дүжүдүн ап келген. Оон арга-дуржулгалыг механизатору А. Ф. Горбанюк баштаан № 3 бригадазы бүгү беш чылдың чыл бүрүзүнде тараа культураларының бедик дүжүдүн алган. Бригада доозукчу чылда 3422 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден 19 центнер дүжүттү алган.

Ынчалза-даа шөлдерниң дүжүткүрү ам-даа эвээш. Беш чыл дургузунда ортумаа-биле алырга, бир чылда-ла тараа культураларының дүжүдү гектардан-на 6,8, картофельдиң 52, ногааның 54, кукурузаның 78,9 центнер болган. Ол ышкаш картофель болгаш ногаа аймаа бүдүрүлгезинде улуг четпестер бар. Ол бүгү чер ажылының эртемге үндезилээн системаның негелделерин чедир ажыглавайн турарывыстан болуп турар. Моон соңгаар ол болгаш өске-даа четпестерни катаптавас дээш чаартыкчы ёзу-биле чүткүлдүг ажылдаарывыс негеттинип турар.

Ол чылдар дургузунда партия, совет болгаш ажыл-агый органнары мал чемнериниң белеткелинче чогуур кичээнгейни салып келген. Тарылга чуруму эде көрген, мал чемнери культуралар тарыыр шөлдерниң хемчээлин улгаттырган. Мал чемин бүдүрерин тускай адыр кылдыр аңгылаан болгаш совхоз бүрүзүнде ол талазы-биле тускай бригадалар ажылдап турар. Ол чорук малдың чижеглел баш санынга онаштыр мал чемнериниң бүгү хевирлериниң белеткелин улгаттырар арганы берген.

Районда суггаттыг черлерниң хемчээли 8 муң гектар ажыг. Оларның хөй кезиинде инженерлиг суггат системаларын тургускан. Районда «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы дээн чижектиг суггаттыг черлерни эки ажыглап турар коллективтер бар.

Районнуң партия, совет, ажыл-агый ажылдакчылары мал ажылын сайзыраңгайжыдарынче кичээнгейни эрткен беш чылда элээн күштелдирген. Ындыг турбуже, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының беш чыл планнары чедир күүсеттинмээн. Ону чүүнүң-даа мурнунда совхозтар удуртукчуларының, РАҮК чөвүлелиниң ажылдакчыларының мал бажын өстүреринче харыысалганы кошкатканында деп санаар апаар. Ылангыя ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Тока аттыг болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтар чыл санында мыйыстыг бода малдың, хойларның баш санынга улуг чидириглерни болдуруп келген. Малдың продуктулуг чорууун кудулап турарының кол чылдагааны уксаажыдылга ажылының суларгаанында. Эрткен онгу болгаш он бирги беш чылдарда районнуң ажыл-агыйларында малдың уксаазы оранчок кудулаан. Ол талазы-биле кол буруу районнуң болгаш совхозтарның зоовет тускай эртемниглеринге онаажыр, оларның ажылдан үнер-кирери база хөй болуп турар.

Ынчангаш ажыл-агыйларда парткомнар болгаш удуртукчулар мал ажылдыгларының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, оларның ажыл-амыдырал байдалдарынче сагыш салыышкынны улгаттырары чугула.

Амгы үеде он ийиги беш чылдың баштайгы чылының кыштаглаашкынын организастыг эрттирип, малдың продуктулуг чорууун бедидеринче, баш санын четче камгалап алырынче кичээнгейни улгаттырары мал ажылында бирги чергениң айтырыы. СЭКП райкому, райкүүском, парткомнар, совхозтар директорлары болгаш тускай эртемниглер, көдээ ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары бо хүннерде кол күштү сүт-бараан фермаларынче, малчын коданнарже угландырган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын улгаттырарынга коллективтиг керээ аргазын ажыглаары улуг рольдуг. Доозукчу чылда депшилгелиг аргаже 11 бригада болгаш звено, 3 ферма шилчээн. Дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының картофель өстүрер звенозу, Хадын-Аксы сүт-бараан фермазы, № 3 хову-трактор бригадазы, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазы коллективтиг керээ аргазы-биле каш чыл улаштыр ажылдап турар. Оларда өске бригадалар, звенолар, фермалар-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Чоокку үеде депшилгелиг аргаже хову ажылының бүгү бригадаларын, бүгү сүт-бараан фермаларын, шупту малчыннарны шилчидерин шиитпирлээн.

«Тыва кобальт» комбинадының парткому, ында партия эге организациялары эрткен беш чылда бүдүрүлге планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Эртем-техниктиг депшилгени шиңгээдиринче «Тыва кобальт» комбинатта доктаамал кичээнгейни салып турар. Комбинатта он ийиги беш чылда эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглаарының планын ажылдап кылган.

Эрткен беш чылда чаа эмнелге комплекизи, Бай-Хаакта 280 орунныг уруглар сады, Кочетово суурда 25 орунныг аалчылар бажыңы, Дүргенде көдээ клуб болгаш 33 кижи чурттаар ниити чуртталга бажыңы, Арыг-Бажында 140 орунныг уруглар сады, өске-даа объектилер ажыглалга кирген болгаш 21,3 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары туттунган. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 7 КМК-зы беш чыл планын ажыр күүсеткен. «Тыва көдээ тудуг» трестиниң № 585 КМК-зының Бай-Хаактың септелге-тудуг участогунуң коллективтери доозукчу чылда эки ажылдааннар.

Тудуг организацияларында кадрларның ажылдан үнер-кирер чорук хөй болуп артпышаан болгаш оларның мергежил белеткели ам-даа кошкак. Тудугларның шынары куду. Тудуг черлериниң администрациялары, партия организациялары ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбас дээш бо беш чылда чогуур хемчеглерни алырлар.

Эрткен беш чылда районнуң чонунуң садыг хандырылгазы элээн экижээн. Беш чылдың эгезинден тура садыг саарылгазы 3,2 хуу өскен, эрткен чылын ол 17,3 млн. рубль болган. Ындыг-даа болза, мал ажылдыгларының садыг хандырылгазын моон-даа сайзыраңгайжыдары чугула. Районнуң хереглел кооперациязы ажылын шын болгаш тодаргай организастап тургаш, малчыннарның барааннар-биле хандырылгазын экижидер аргазы бар.

Ол ышкаш чонунуң коммунал болгаш амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Чонунуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелели беш чылдың планныг онаалдазын Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга уткуштур бүрүн күүсеткен. Район төвүнде болгаш суурларда амыдырал хандырылга ажылдакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Районнуң культура болгаш спорт албан черлеринде ажылчыннарның хостуг шагын эрттирер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Ол талазы-биле «Металлург» Культура ордузунда болгаш Межегей суурнуң Культура бажыңында элээн арга-дуржулга мөөңнеттинген. Ынчалза-даа районнуң культура, спорт албан черлери чон ортузунга кижизидилге ажылдарын, масса-политиктиг ажылдарны чорударының ёзулуг-ла төвү болурун чедип алыры негеттинип турар.

Кижилерниң кадыкшылын камгалаары — чугула айтырыг. Районнуң чонунуң медицина хандырылгазы чылдан чылче экижип орар. Районнуң төп эмнелгезиниң терапия салбырында аарыг кижилер хүлээп алыр, шинчилир кабинеттер, интенсивтиг терапияның өрээлдери, 40 кижи чыдар өрээлдер немей туттунган. Элегес суурда участок эмнелгезиниң бажыңын улгаттырган болгаш эде туткан. Балгазында аптека бажыңын туткан.

Школаларда өөреникчилерниң өөредилге, кижизидилге ажылдарының шынары экижип орар. Бир эвес коммунист кижи бүрүзү, удуртукчу бүрүзү ниити билиг болгаш профессионал школазының реформазын амыдыралга боттандырарын чугулалап көөр болза, ону чорудары моон-даа чогумчалыг шиитпирлеттинер. Ол чорук районнуң аныяк өскенниң мергежил шилип алырынга, оларны көдээ черлерге быжыглаарынга ажыктыг.

Ынчангаш, районнуң партия организацияларының мурнунда чаа беш чылда улуг сорулгалар салдынган болгаш оларны соңгаарлатпайн шиитпирлээри негеттинип турар.

В. КУРКУТОВ,
СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары.

Солагай талакы чурукта: Александра Шыыраповна Серен Бай-Хаакта дааранылга цегиниң хоочун даараныкчызы. Даштыкы хептер даарап кылырының ол мастери даараныкчылар конкурузунга киришкеш, бедик мергежилдиг болуп, «Алдын холдуг мастер» атты чедип алган;

Оң талакы чурукта: Алексей Васильевич Гольцов — 1953 чылдан бээр ажылдаан хоочун механизатор. Оон удурткан мал чеми белеткээр звено он бирги беш чылдың доозукчу чылының түңнелдери-биле чер ажылының талазы-биле социалистиг чарышка республиканың звеноларының аразынга тиилекчи болган. Коллектив ниитизи-биле 1200 тонна мал чемнерин белеткээш, планын ийи катап ажыр күүсеткен.

Ол бодунуң ынак мергежилинге оолдары Владимирни болгаш Викторну база хандыкшыткан. Олары ам адазы-биле деңге ажылдап турарлар. А. Гольцов оглу Виктор-биле кады «Беларусь» тракторнуң капитал септелгезин кылып турарын мында көргүскен.

В. И. ЛЕНИН ПАРТИЯ СЪЕЗДИЛЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

«В. И. Ленин партияның съездилериниң дугайында» деп ном чырыкче парлаттынып үнген. Партияның амыдыралынга, оон Программазын болгаш Уставын ажылдап кылгаш, хүлээп алырынга, стратегиязын болгаш тактиказын тодарадырынга партия съездилериниң ролюн база туружун тайылбырлаан В. И. Ленинниң ажылдарындан шилиттинген чүүлдер ында кирген. Ол ном Владимир Ильичиниң съездилерин белеткээрин, оларга хүлээп алдынган шиитпирлерни өөренирин база пропагандалаарын аажок улуг ужур-дузалыг деп көрүп чораанын айтып, бистиң партияның I—XI съездилериниң ажылынга үнелелди берип турар.

Номну политиктиг литература парлаар чер парлап үндүрген.

(СЭТА).

ПОЛИТИКТИГ ПЛАКАТ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Москвада В. И. Ленинниң Төп музейинде февраль 18-те ажыттынган «Ленинчи орук-биле» деп политиктиг плакат делгелгези ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнезиниң төөгүзүнде кол үе-чадазын илереткен. Ону СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан.

Делгелгеде колдуунда-ла сураглыг совет чурукчу графиктерниң ажылдарын музейниң фондузундан шилип, делгеп көргүскен. Совет эрге-чагырганың тургустунуп келген баштайгы чылдарында парлап үндүрген плакаттар көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Ол болза чүүнүң-даа мурнунда Д. Бедныйның шүлүктеринге «Пролетар диктатуразының чылы», «Озалдаванда бистиң туружувусче кир, ажылдап, чурттап өөрен» болгаш «Октябрь Революциязы — тывыткылыг келир үеже көвүрүг» деп чуруктар болур. Чамдык ажылдарның авторлары уттундурган-даа болза, ол плакаттар, боттары боттарының-на агитас-мөөңнекчи улуг күжү-биле ам-даа кижилерниң угаан-бодалынга болгаш чүректеринге ханы салдарын чедиригтер аргалары-биле магададып турар.

Көргүзүг чүүлдериниң аразында совет кижилериниң ленинчи чагыгларга шынчызын, партияның болгаш улустуң буступбас чаңгыс эвин, СЭКП-ниң авангардчы ролюн, оон тайбыңга ынакшылдыг политиказын илереттинген ажылдар бар. Ол болза, партияның болгаш күрүнениң амыдыралында төөгүлүг болуушкунну — бистиң чурттувустуң коммунистериниң шуулганын күш-ажылчы чаа чедиишкиннер-биле уткуурунче кыйгырып турар «Бүгү чүвени кижиге, бүгү чүвени кижиниң таалал чоруунга», «СЭКП — бистиң үелеривистиң сорук кииргикчизи болгаш организакчызы» болгаш өске-даа плакаттар болур.

(СЭТА).

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалаганы-биле ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Збигнев Месснер февраль 18-те Москвага чедип келген.

Аэропортка ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев болгаш албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

СЭКП-ниң съездизинге уткуштур

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Кызылдың чүък сөөртүр № 1 автобүдүрүлгезиниң коллективи бо чылдың эгезинден тура күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Партияның XXVII съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерни хуусаазындан эрте болгаш ажыр күүседир дээш кызымак ажыл-иш хайныышкынныг чорууп турар.

Сөөн артындан кывар-чаар чүүлдер сөөртүр чолаачылар бригадазы (бригадири Е. Ф. Сафрин) ийи айның планныг даалгазын бир дугаарында ажыр күүсеткен. Ол бригада ийи ай планындан ажыр 67 тонна кывар-чаар чүүлдерни сөөртүп, даалгазын 104,7 хуу күүсеткен. Ол ышкаш самосвалчыларның Б. Щеховцев, бензовозчуларның В. Уланов, мяш сөөртүкчүлериниң А. Шевченко баштаан бригадалары база улуг шуулганга уткуштур алган хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүсеткен. Ниитизи-биле алды бригада ийи айның планын ажырган.

Тус-тус чолаачылардан Л. Сайгутин, Н. Насыров, А. Коваленко, Н. Лобзин болгаш өскелер-даа съездиге алдар кылдыр алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээн. Съезд мурнунуң чарыжының тиилекчилериниң одуруу улам немежип турар.

Т. ЯКОВЛЕВА,
№ 1 АТБ-ниң план килдизиниң начальниги.

МӨҢГҮН-ТАЙГАДАН МЕДЭЭЛЕР

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының материал-техниктиг хандырылга бүдүрүлгезиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур ийи айларның планныг даалгаларын күүседир дээш сөзүн хуусаадан эрте боттандырган. Ийи айның планын коллектив 116,3 хуу күүсеткен. Септелге планы 102 хуу күүсеттинген. Бо чылдың эрткен үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, 165 хуу болган. Ындыг бедик бүдүрүкчүлүг ажылды коллектив бригада керээзин ажыглап киргениниң түңнелинде чедип алган.

Совхозтарга мал чемнери, одаар чүүл, дус сөөртүп турар чолаачылар бригадалары (бригадирлери коммунистер Шэй-оол Салчак, Маадыр Кула) ийи айларның планын 151 — 168 хуу күүсеткилээн.

Күш-ажылчы чедиишкиннерге сорук кирген коллектив бирги кварталдың планын март 20-те чедир күүседир хүлээлгени алган.

* * *

Районнуң автолавкада чолаачы-садыгжызы коммунист Маңнараа Салчак партияның улуг шуулганынга уткуй алган социалистиг хүлээлгезин күүседип, ийи айның планын ажырган. Ол съезд ажыттынарынга чедир 2 муң ажыг рубльдиң барааннарын малчыннарга садыглап, ону камгалап алган кывар-чаар чүүлү-биле чедирерин немей хүлээнген.

Ю. ДОСКААР.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНГЕН

Эът-сөөк далганы бүдүрер заводтуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап, эки түңнелдерни чедип алган. Ийи айларда 37 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар планныг онаалдаларын заводтуң коллективи хуусаа бетинде-ле ажыр күүсеткилепкен. 47 муң рубльдиң бараанныг продукциязы бүдүртүнген, 40 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Заводтуң барык шупту цехтери, участоктары чедиишкинниг ажылдап, планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Г. Томпловага удурткан бүдүрүлге цеги эң эки күш-ажылчы көргүзүглерлиг болган. Бо цехтиң Н. Байыр-оол, М. Саая, Е. Мөңгүн-оол оларга удурткан үш ээлчеглери организастыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың үлегер-чижээн көргүскеннер. К. Воротниковке удурткан котельная цеги бүдүрүлгени эки хандырып, багай эвес ажылдаанын база демдеглеп болур.

Заводтуң ажыл-ишчилери чедиишкиннерге кызыгаарланмайн, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулгалыг.

Н. КУУЛАР.

САГЛЫНЫ ДУРГААР

— Хадый бергенде, кончуг чер бо, үзүктелбестээш туруп бээр. Маңаа чажындан чаңчыккан үндезин чурттакчылар безин агаар-бойдустуң аажызының аайын тыппайн баар. Малмаганга айыылдыг-ла! — деп, Саглыга чаңчыккан хирезинде Дуң Сеңер-оол сезиктиг чугаалап ор. Совхозтуң кол зоотехнигиниң серемчилиг болуру чөп. Өвүрнүң «Кызыл тук» совхозта үжен муң хире баш мал чеден ийи коданда кыштап турар. Олардан 26,5 муң баш шээр мал — 54 кыштагда, 2,6 муң сарлык — 18 кыштагда, оон ыңай чылгы болгаш саар инектер коданнары — чаңгыс-чаңгыс кыштагларда. Кыштаг бүрүзүн, малчыннардан болгаш тускай эртемниглерден аңгыда, партком болгаш күүском кежигүннери база харылап турар. Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, мал бажын хоратпас, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр болгаш мал ажылының продукциязын көвүдедир талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Бо кышка мал чеми четчир кылдыр белеткеттинген дээрзин кол зоотехниктен дыңнадым. Бо хүннерде кыштагларда 273 тонна сиген, 90 тонна көк-сула, 42 тонна чарба, 75 тонна сула болгаш 20 тонна дус чедиртинген. Малчын өг-бүле бүрүзү одаар чүүл-биле хандыртынган. Аалдарга чораан тускай эртемниглер болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар четпестерни илередип, оларны чок кылырының хемчээн дарый ап турар.

Бис ол чорупу туруувуста, ниитизи-биле дөрт муң ажыг хой төрээн болду, оларның чаш төлү шупту менди. Хойжулар болгаш сакманчылар төрээн хойнуң болгаш хураганнарның ажаалдазынче болгаш чемгерилгезинче кичээнгейни улгаттырган. Чаш хураганнарны дораан дугаарлап, аарыгларга удур эмнер-биле сыкыртып турар. Ондар Байыр-оол, Саая Кертик-оол, Куулар Көк, Моңгуш Кыдай болгаш өске-даа хойжулар кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттирип, малдың чаш төлүн чидириг чок ажаап ап турарлар.

Малдың чаш төлүн ажаап алыры — чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажыл. Маңаа улуг күш херек. Ынчангаш совхоз төвүнден дөртен ажыг аныяктарны комсомолчу путёвка-биле аалдарже аъткарган. Оларның аразында дуржулгалыг сакманчылар база бар. Ылангыя эрткен чылын 210 хураганны доруктургаш, совхоз чемпиону болган Ондар Соскармаа өскелерге үлегер болуп турар.

«Кызыл тук» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи — партияның XX областъ конференциязының делегады, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү Моңгуш Кыдай он алды чыл дургузунда хой малдааш, чылдың-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Халыын хойжу бригаданың коммунистери хоочун хойжуну бригадада партия эге организациязының секретарынга соңгуп алганнар. Амгы үеде ук хойжунуң кадарган хоюнуң деңгели эки, төрээн хойларның чаш хураганнары оңча.

Ынчалзажок оларның амыдырал хандырылгазында чамдык четпестер бар болду. Чижээлээрге, солун чедирилгези озалдап турар. Транзисторлар база ажылдавас: батареялар тывылбас. Электри энергиязының чедишпезинден болгаш антенна чогундан телевизорлар эки көргүспес. А совхоз төвүнде радио база ыттавастаан. Адаттынган четпестерни бо хүннерде чайладыры кончуг чугула.

Д. ЕНДАН.

ТАҢДЫ РАЙОН

XXVI • СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР • XXVII

ЧЕДИИШКИННИГ ДООСТУВУС

Ажыл-агыйның бүгү күш-ажылчы коллективтери он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Сүт-бараан фермаларының коллективтери күрүнеге сүт садарының беш чыл планын 1985 чылдың сентябрьга чедир бүрүн күүседип алган болгаш чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 620 тонна сүттү саткан. Ажыл-агый эрткен беш чылда күрүнеге эът садар планын, декабрь 1-ге чедир күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир немей 115 тонна эътти саткан. Хову-трактор бригадаларының механизаторларының ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанының түңнелинде тараа культураларының эң бедик шынарлыг үрезинин садары пландан ажыр күүсеттинип келген. Ол ышкаш хөй чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг сигеннерниң, картофельдиң үрезиннерин белеткээриниң сорулгазы база күүсеттинген. Ажыл-агый республиканың совхозтарынга эки уксаалыг аныяк малды өстүрүп бээрин бүрүн боттандырган.

Ниитиниң малының баш санын өстүрери, ооң баш санын камгалаары экижиткенивистиң түңнелинде малдың бүгү чүзүн аайы-биле баш саны немежип орар. Тодаргайлаарга, мыйыстыг бода мал он бирги беш чылдың эгезинде турганынга деңнээрге доозукчу чылдың төнчүзүнде 498, хой 800, чылгы мал 110 баш хөй болган.

Ак сеткилдиг, кызымакчай күш-ажылы-биле коллективинде эш-өөрүнге хүндүткелдиг, ажыл-агыйның ёзулуг-ла чоргааралы болган ажыл-ишчилер бисте хөй. Чижээлээрге, Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнерниң эдилекчизи, дуржулгалыг механизатор А. Ф. Горбанюк бригадазының кежигүннери-биле кады агаар-бойдустуң таарымча чок чылдарында-даа черни болбаазырадырының депшилгелиг аргаларын чөп ажыглап тургаш, тараа культураларының бир гектар шөлүнден-не беш чылдың чыл бүрүзүнде 17—18 центнерден эвээш эвес дүжүттү ап келген. С. М. Тимеев бригадирлээн төп сүт-бараан фермазының коллективи доозукчу чылда бир саар инектен-не ортумаа-биле 2374 кг сүттү саап алгаш, республиканың сүт-бараан фермаларының аразынга тиилекчи болган. Биске улуг чоргааралды болдурбушаан, он ийиги беш чылда оон-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаарын даандырып турар. Эрткен беш чылдың баштайгы чылдарында, чижээлээрге, дөрт чыл мурнунда ол коллектив районда хожудаңгай фермага санадып, бир инектен ортумаа-биле чүгле 1760 кг сүттү саап алган. Сөөлгү чылдарда коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниң, саанчыларның, кадарчыларның ажылдаар, чурттаар байдалдарын экижиткениниң болгаш В. Н. Курзакова, Н. А. Волошина, Ч. С. Оюн дээш өске-даа даанган ажылынга харысалгалыг саанчыларның кызымаккай ажыл-ижиниң ачызында ферма мурнакчыларның одуруунга кирип, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты чаалап алган. Аңаа чергелештир эрткен беш чылда фермага улуг чаартылгалар болган: девискээрни херимнээн, мал эмнээр тускай черни кылган, столовая, хеп чуур чер, кызыл-булуң ажылдап турар, удавас мал ажылдыгларның тускай бажыңын тудары көрдүнген.

Мурнакчыларны адап турза, М. З. Родькин баштаан картофель өстүрүкчүлериниң звенозунуң дугайында чугаалаары база чугула. Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар үш кижиден тургустунган бо звено доозукчу чылдың түңнелдери-биле картофель өстүрер звенолар аразында социалистиг чарышка республикада эң дээре көргүзүглерни чедип алган. Звенонуң кежигүннери хүлээнген ажыл-херээн медерелдиг-биле көрүп, Дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының ажылдап кылган технологтуг сүмелерин шын ажыглап келгениниң түңнелинде чаагай дүжүттү ап турар.

Он бирги беш чылда коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдаарынче ийи хову бригадазы, картофель өстүрер звено, Хадын-Аксы сүт-бараан фермазы шилчээш, ол талазы-биле багай эвес дуржулганы чедип алганнар. Он ийиги беш чылда ажыл-агый бүрүнү-биле коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап эгелээрин шиитпирлээн.

Ажыл-агыйның ажыл-чорудулгазында эрткен беш чылда чедип алган чаа чүүлдерниң бирээзи — хөй кижилиг тудуг бригадазын тургузуп алганывыс. Ол бригада кыш хуусаада мал тургузар кажаа-хоралааларны немей тударын болгаш эде кылырын, чуртталга тудугларын тударын дүргедедир арганы бээр.

Ажыл-агый он бирги беш чылдың сөөлгү ийи чылында хову ажылдарындан 826 муң, мал ажылында сүт бүдүрүлгезинден 834 муң рубльдиң арыг орулгаларын алган. Кадрларның, ылаңгыя тускай эртемниглерниң ажылдан үнер-кирер чоруу сөөлгү чылдарда дыка кызырылган.

Он ийиги беш чылды эгелеп тура, эрткен беш чылда чедип алган чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир чедир кылбаан чүүлдеривис, четпестеривис барын миннир апаар. Олар колдуунда мал ажылынга хамааржып турар. Ийи хойжу бригадавыс дүк кыргыырының планныг онаалдаларын чылдың-на күүседип шыдавайн келген. Ону бо беш чылда үндезини-биле өскертир дээш ам эртип турар хой оолдаашкынын организастыг эрттирериниң тодаргай хемчеглерин алган бис. Төрүүр хойнуң он ийи коданнарында шуптузунда тускай эртемниглерни быжыглаан, олар малчын коданнарга доктаамал барып, боттуг дузаны чедирип турар. Мал чемнери четчир. Малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижиткен.

Ол ышкаш сүт саап алырын болгаш ону күрүнеге садарын моон-даа көвүдедир арга бисте бар. Сүт бүдүрериниң технологтуг аргаларын шыңгыы сагып, мал чемнерин рацион ёзугаар чарыгдаар болзувусса, бир инектен-не 2500—3000 кг сүттү саап алыры күүсеттинер деп санап турар бис.

Ажыл-агыйның партия комитеди, администрациязы кадрлар айтырыынче, ылаңгыя оларның билиг-мергежилин бедидеринче кичээнгейни салып турар. Амгы үеде ажыл-агыйдан он ийи чолаачы мергежилин бедидери-биле ДОСААФ-та өөренип турар. Ол ышкаш мал ажылдыгларга механизаторларның кышкы өөредилгези доктаамал чоруп турар. Чоокку үеде Балгазынның кедээ профессионал-техниктиг училищезиниң филиалы бистиинге ажыттынар. Аңаа өөредири-биле 24 кижи составтыг бөлүктү чыгган. Чурттуң аңгы-аңгы өөредилге черлеринде ажыл-агыйның чоруткан студентилери өөренип турарлар.

Бо хүннерде ажыл-агыйның бүгү күш-ажылчы коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш кажангызындан күженишкинниг ажылдап турарлар. Мал ажылдыглар он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында күрүнеге 100 тонна эът садар планын февраль 12-ге чедир, сүт садарынын — съезд эгелээриниң хүнүнге чедир күүседирин хүлээнген. А хову ажылчыннары февраль 23-ке чедир 4000 тонна үрезинни арыглап доозарын болгаш механизаторлар ол хүнге чедир часкы тарылгага ажылдаар болгаш хөрзүн ажылдап кылыр бүгү техниканы септеп доозарын хүлээнгеннер.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин бедик бүдүрүкчүлүг, шалыпкын ажылдап тургаш ыяап күүседирин дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилери боттарының кол сорулгазы деп санап турарлар.

А. ПОРОЖНЕВСКИЙ,
«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының директору.

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу Иван Петрович Сафонов хой ажылында 40 чыл ажыг ажылдап келген. Эрткен чылын республиканың хойжуларының арасында социалистиг чарышка И. П. Сафонов тиилекчи болган. Ооң ажылының көргүзүү бедик; хойдан-на 4,6 килограмм дүктү кыргып ап, төрүүр чүс баштанна 132 хураганны доруктурган.

Мурнакчы малчын Иван Петровичиң Сафоновтуң шаңнал-макталы хөй, Ленин орден, Күш-ажылдың Кызыл Тук орден, медальдар, дипломнар, Хүндүлел бижиктер. 1973 чылда Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, а 1984 чылда — РСФСР-ниң кедээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы аттарны аңаа тывыскан.

ТЕМПИЗИН КОШКАТПАС

Чаа беш чылдың баштайгы чылы эгелээн. Бригадавыстың эрткен беш чылда кылган ажыл-херектерин көөрге мыйдыг. Бригада он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен азы беш чылда тудуг-монтаж ажылдарын 1 млн. 155 муң рубльге кылган. Коллектив кежигүннери район төвүнде эмнелге комплекизиниң, 280 оруннуг уруглар садының тудуунга киришкен болгаш совхозтар төптеринге чуртталга бажыңнарын тудушкан.

Туткан бажыңнарывыс чүгле «эки» болгаш «кончуг эки» деп үнелелдиг дужааттынары дээш кижи бүрүзү чүткүлдүг ажылдап турар. Доозукчу чылда Межегей суурга тудуп доосканывыс чуртталга бажыңы «кончуг эки» демдекке үнелеткен.

Бригада он бирги беш чылдың эгезинден тура коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар. Шупту алды кижи ажылдап турар бис. Аравыста хоочуннар-даа, аныяктар-даа бар. Хоочун тудугжу Александр Сайбель — аныяктарга үлегер-чижээн көргүзүп, арга-дуржулгазын дамчыдып чорууурларның бирээзи. Сөөлгү он ай дургузунда ажылдан озалдаар, ажылга үнмейн баар чоруктар чаңгыс-даа болбаан. Амгы үеде Кочетово суурда ийи аал чурттаар бажың тудуунда ажылдап турар бис. Он ийиги беш чылда база-ла темпивис кошкатпайн ажылдаарын хүлээндивис.

В. БАЛДИН,
№ 585 КМК-да бригадир, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Совхозтуң тараажылары эрткен беш чылдың сөөлгү чылдарында бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Тараа культураларын тарып өстүрериниң технологтуг аргаларын чедимчелиг ажыглап келгенивистиң түңнелинде, бистиң бригадавыс доозукчу чылда бир гектар черден-не ортумаа-биле 13 центнер дүжүт алыр социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, 15,3 центнер эки шынарлыг тарааны өстүрүп ажааган. Он ийиги беш чылда оон-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген бис.

Беш чылдың баштайгы дүжүдүнүң магадылалын тургузар дээш шөлдеривистиң күскү суггадын өй-шаанда чоруткаш, ам органиктиг чемишчидилгени төп турар бис.

Бо хүннерде бригаданың механизаторлары малчын коданнарже, сүт-бараан фермаларынче мал чемнерин сөөртүрүнге киржип турар, а чамдыктарывыс техника септелгезинде ажылдап турарлар. Часкы тарылгага киржир техника аймаан шуптузун белениниң шугумунга тургускаш, ам комбайннар септелгезин доозуп тур бис.

Мээң чаа удуртуп эгелээн бригадам коллективтиг керээ аргазынче шилчип турар. Коллектив кежигүннери чаа арга ёзугаар ажылдаарынга сонуургалдыглар.

В. ГОЛЬЦОВ,
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта хову-трактор бригадазының бригадири.

АЖЫР КҮҮСЕТТИВИС

Бистиң Кулузун сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары социалистиг чарышка идепкейлиг киришкениниң түңнелинде эрткен беш чылдың чыл санында сүт саарының болгаш ону күрүнеге садарының планын коллектив багай эвес боттандырып келген. Доозукчу чылдың түңнелдери-биле республиканың мурнакчы фермаларының одуруунче үнүп, бир инекке онааштыр 1850 кг сүт саап алыр социалистиг хүлээлгезин 1958 кг кылдыр ажыр күүсеткен.

Кандыг-даа ажылга кол күш — кижи. Фермавыста саанчыларның, кадарчыларның күш-ажылы механизастаттынган, амыдырал хандырылга байдалдары эки. Делгем чырык кызыл-булуңувуска чыглып келгеш, ажыл-ижививске хамааржыр айтырыгларны чугаалажып, арга-дуржулгавысты солчуп, зооветөөредилгени эрттирип, лекция, беседаларны дыңнап турар бис.

Коллективте он алды коммунист бар. Олар ажыл-иште кол өзек болбушаан, чаа ажылдап келгеннерге байлак арга-дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып берип турарлар. Коллективте күш-ажылды организастааны болгаш сагылга-чуруму эки, саанчыларның, кадарчыларның идепкейи улуг.

Бо хүннерде бисте чаа беш чылдың бирги кварталының социалистиг хүлээлгелерин съезд мурнунда күүседир дээш чарыш калбарган.

О. МОНГУШ,
мурнакчы саанчы, фермада партия эге организациязының секретары.
С. Тока аттыг совхоз.

«Россия» совхозтуң мурнакчы саанчызы Кара-кыс **СУВАК** бедиткен хүлээлгени ап, партияның XXVII съездизи ажыттынар хүнүн таварыштыр февральдың планын күүседирин шиитпирлээн. Бодунга быжыглаан инектеринден ол амгы үеде хүннүң-не 130-140 литр сүттү саап ап турар. Саанчы эрткен чылын инектен-не 2350 килограмм сүттү саап алган.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң хоочун хойжузу Сергей Мешакевич **ЛАПЧАА** малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың каш удаа тиилекчизи болуп келген. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру-биле төрүүр 100 хойдан-на 90-дан эвээш эвес хураганы алырын ол хүлээнген. Ам ооң коданында хой оолдаашкыны түлүктээн, хураганнарны онча-менди доруктуруп турар.

Саннар, фактылар

⊙ Таңды районда тараа культураларының шөлү 43-45 муң гектар, картофельдиң 800 гектар, ногаа аймааның — 150-160 гектар чедип турар.

⊙ 1985 чылда район тараа бүдүрериниң планын 111,4 хуу, күрүнеге тараа садарын 104,5 хуу күүсеткен.

⊙ Районнуң ажыл-агыйларында 11647 баш мыйыстыг бода мал, 90 муң ажыг хой, 1536 баш хаван, 1527 баш чылгы мал, 206 санныг теве бар.

⊙ Доозукчу чылда район эът садарының планын 2,9 хуу, дүктү 0,3 хуу ажыр күүсеткен.

⊙ 1985 чылда үлетпүр продукциязын 7340 муң рубльге бүдүрген, 7480 муң рубльге сайгарган. 1980 чылга деңнээрге, үлетпүр продукциязын бүдүрери 29 хуу, сайгарары 27 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү (үлетпүрде) 5 чыл дургузунда 2,6 хуу бедээн, үлетпүр продукциязының бот-үнези 1,7 хуу азы 607 муң рубльге чиигээн.

⊙ Беш чылда районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери пландан ажыр 573 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген, 391 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

⊙ Эрткен беш чылда чонуң калбак хереглел барааннарын 331 муң рубльге бүдүрүп үндүрген. 1985 чылда ооң хемчээли 1980 чыл-биле деңнээрге 77,7 хуу өскен.

⊙ Он бирги беш чылда 44,9 млн. рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирген. Чуртталга объектилериниң тудуунга 8 млн. ажыг рубль капитал салышкыннары шиңгээдип алдынган.

⊙ Он бирги беш чылда районнуң улус ажыл-агыйынга капитал салышкыннары эрткен беш чылдаазы-биле деңнээрге 30 хуу өскен.

⊙ Он бирги беш чылда 23656 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, Владимировка суурда 140 оруннуг, Бай-Хаакта 280 оруннуг уруглар садтарын, ээзиртпес суксуннар кылыр цехти ажыглалга киирген.

⊙ Чылда 3 млн. кезек туйбу бүдүрер цехти, Балгазынның ыяш ажыл-агыйында чазанылга мастерскаязын, 800 баш инекке, 240 баш бызаага, 7086 баш шээр малга кажааларны, «Революцияның чалбыыжы» совхозта 10 муң шээр малга семиртилге черин, хой кыргыыр пунктуну, кыштагларда 18 чунар-бажыңны тудуп дооскан болгаш 18 хойжу коданны электрижиткен.

⊙ Амыдырал хандырылгазы 15 аңгы хевирниң ачы-дузазын чедирип турар. Бир чурттакчыга онааштыр 14 рубль 65 кепеектиң ачы-дузазын чедирген, ооң иштинде кедээ чурттакчы бүрүзүнге — 16 рубль 53 кепеек чедип турар.

⊙ Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы 1985 чылда 42 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирген, Бай-Хаакта хеп чуур черни эрткен чылын ажытканы чурттакчы чонга кончуг таарымчалыг апарган.

⊙ Районнуң автотранспорту (Хову-Аксының АТБ-зи) беш чыл дургузунда 1084 муң тонна чүъкту сөөрткен, 11652 муң пассажирлерни аргыштырган.

⊙ Кедээ ажыл-агыйда 502 трактор, 244 комбайн, 440 чүък машиназы бар.

⊙ 16 ниити билиг школазында 5372 өөреникчи өөренип турар. Чыл санында районнуң школаларынга 35—40 башкы чемежип турар.

⊙ Школа назыны четпээн 24 уруглар албан черлеринде 1700 бичии чаштар хаара туттунган.

⊙ Районда массалыг 30 библиотеканың ном фондузу 368 муң чедип турар.

⊙ 16 клуб албан черлери, 20 киноустановка бар. 1985 чылда 354305 көрүкчү 4040 кинога келген.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ КАЛБАРАР

Бай-Хаакта амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелели 1986 чылдың эгезинден ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг чаа негелделерин шиңгээдип алырынче кирген. Чоннуң амыдырал хандырылгазы районнуң улус ажыл-агыйының чугула адырларының бирээзи болгай. Ында ажыл-херек канчаар чоруп турарының дугайында бүдүрүлгениң начальниги Анна Васильевна Макарова-биле бистиң корреспондентивис Н. Ооржак беседалашкан.

— Кедээниң чонунга ачы-дуза чедирилгезин экижидер, ооң хевирлерин калбартыр талазы-биле эрткен беш чылда эргелелдиң ажыл-чорудулгазында кандыг чаа чүүлдер болганыл, Анна Васильевна?

— Бистиң бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың девизи — «План — хоойлу, күүселде — хүлээлгевис, ажыр күүседири — алдар-ат». Ындыг девиз кижилерни ажыл-ишче чүткүлдүг болдуруп, онаашкан планының күүселдези дээш бот-харысалганы күштелдирип турар. Моральдыг идиг бериишкинден аңгыда, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары — эки түңнелдерни чедип алырының чугула факторларының бирээзи болур. Бо талазы-биле эрткен беш чылда бистиинде элээн ажылдар кылдынган.

Дааранылга цегиниң мастерскаязын 1984 чылда ийиги разрядче шилчиткен. Амыдырал хандырылга комбинадының эрги бажыңын алгыдып, септелге ажылдарын кылган. Ында амгы үеде бөрт, чиик платьелер дааараар цехтер болгаш кызыл-булуң бар, ук цехтерниң шөлү улгаткан.

Эрткен чылдың төнчүзүнде амыдырал хандырылга комбинадының чаа бажыңынче көжүвүс. Ында радиотелеаппаратуралар септээр цех, чурук тырттырар салон, баш таарар чер, хөлезилел пунктузу болгаш администрация, контора аппарады кирген. Бо дээрге, кижилерниң ажылдаарынга байдалдарның экижээни-дир.

Ол ышкаш Кочетово, Владимировка суурларда комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының шөлүн делгемчиткен, өрээлдер немешкен. Дүрген суурда комплекстиг хүлээп алышкынның чаа пунктузун ажыткан. Ук пункт «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының малчыннарынга, кедээ ишчилеринге 15 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирген.

Чиик платье дааараар цехти чаңгыс бай нарядче, күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин ажыглавышаан ажылдаарынче 1984 чылда шилчиткен. Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг чаа аргазын шиңгээдип алганындан бригаданың көргүзүглери бедээн. Цех планын үргүлчү ажыр күүседип турар, сагылга-чурум экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улгаткан. Чүге дээрге, кижи бүрүзүнүң ажылдап алган акшазы — ажылдаан шагындан, разрядындан болгаш күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизинден хамааржыр апарганы онаашкан ажылы дээш кижилерниң харысалгазын бедидип турар.

— Он ийиги беш чылды канчаар эгелеп турарыңарны сонуургадып көрүңерем.

— Баштайгы чылда ачы-дуза чедирилгезиниң планныг онаалдазын декабрь 29-та күүседир, чыл планындан ажыр ачы-дуза көргүзерин 600 рубльге сайгарар, продукцияны 1200 рубльге бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынганындан ажыр 1 хуу бедидер болгаш оон-даа өске пунктулар коллективтиң социалистиг хүлээлгезинде көрдүнген.

Бистиң коллектив ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг чаа негелделерин шиңгээдип алырынче бо чылдың эгезинден шилчээн. Ол дээрге, ачы-дуза чедирилгезиниң ниити хемчээлин улгаттырбышаан, чоннуң хереглелин долу хандырарын чедип алыры болгаш ниитизи-биле амыдырал хандырылга черлеринге клиентилерге эптиг байдалдарны тургузары ында көрдүнүп турар. Чижээ: мастерскаяларга, ательелерге келгеннер ээлчег манап тура, аңаа изиг шай, азы кофе, суксуннар садып ижип болур болгаш эргежок чугула үүрмек барааннарны — идик шидиишкинни, сумкалар, шевергеп, шокарлаарынга ажыглаар чүүлдерни мастерскаяларга, ательелерге, хүлээп алыр пунктуларга садыглаарын организастаары дээн ышкаш.

Оон аңгыда чагыкчы кижи чагыын ап тура, демдек салырын квитанцияның артыкы талазында айтып каан: чагыгны күүсеткениниң шынары, хуусаазында кылганы, чагыкчылар-биле харылзажырының культуразы дээш тус-тузунда көзенектерге «эки», «чүтээр», азы «багай» демдекти салыр. Ону январьдан эгелей берген бис, моон соңгаар-даа доктаамал чурумчудар апаар.

Кандыг-даа ажыл-херектиң күүсеттинери ында кижилерниң кызымак ажыл-ижинден хамааржыр болгай. Бистиң коллективте аңгы-аңгы нацияның кижилери аразында эп-найыралдыг ажылдап, планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турарлар. Аныяктарның дагдыныкчызы, бүдүрүлгениң хоочуну Александра Шыырановна Серен хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, ажылдап, үлегер-чижекти көргүзүп турар. Аныяк специалист, парикмахер Раиса Оюн партия кежигүнүнүң кандидадынга киреринге белеткенип турар. Бышкак идиктер дааараар мастер А. Я. Ежаков планын 130—140 хуу күүседип келген.

Дааранып цехте бригадир Н. А. Мистрюкова ажылды билдилиг удуртуп турар. Ында даараныкчылар С. Норбу, Е. Галактионова, Е. Нефедова болгаш оон-даа өскелер мурнуку одуругда.

Ажыл-агый чорудулгазының чаа негелделеринде тус черниң байдалынга таарыштыр кылып болур чүүлдер-ле хөй дүр. Чижээ, чагыкчыга таарымчалыг байдалды тургузары, ачы-дуза чедирериниң хемчээлин көвүдедири; чагыгны күүсеткениниң шынары, хуусаазында кылганы, чагыкчылар-биле харылзажырының культуразы дээш оларның демдектер салырын чурумчудары дээн ышкаш айтырыгларны амыдырал хандырылга бүдүрүлгезиниң удуртулгазы, специалистери кичээнгейниң төвүнге тургузар ужурлуг.

ЧУРУКТА: Бай-Хаакта дааранылга цегиниң даараныкчылары Екатерина Пустозерова, Монгуш Чойгана, Надежда Мистрюкова СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган чарыштың мурнуу одуруунда.

УЛАМ ЭКИЖИИР

Эрткен беш чылда алган социалистиг хүлээлгелерин бригаданың малчыннары чедиишкинниг боттандырганнар. Ылаңгыя дүк кыргып алырының социалистиг хүлээлгези элээн ажыр күүсеттинген: беш чылда бир хойдан-на 3,8 кг дүк кыргыыр тургаш 3,96 килограммны кыргаан. Бригаданың кежигүннеринден республика чемпиону, дуржулгалыг хойжу И. П. Сафонов, К. Арнак, Ш. Кунгаа олар кызымак ажылдааның маңаа демдеглээри өөрүнчүг. Оларда хойнуң продуктулуун бедидер талазы-биле хөй арга-дуржулга мөөңнеттинген.

Бедик көргүзүглерни чедип алганывыска совхозтуң удуртулгазының, тускай эртемниглериниң хүн бүрүде чедирип турар боттуг дузазы, сагыш салышкыны, социалистиг чарыштың эки организастааны база боттарывыстың талавыстан чүткүлдүг, демниг, быжыг сагылга-чурумнуг ажылдаанывыс дузалыг болган. Ынчангаш он ийиги беш чылда ол арга-дуржулгавысты моон-даа хандыр байлакшыдып, чаа-чаа арга-дуржулгаларны ажыглап тургаш, күш-ажылчы чедиишкиннеривисти улам экижидер сорулгалыг бис.

Бо хүннерде баштайгы чылдың кыштаглаашкыны чоруп турар. Ону эрттирип турарывыс багай эвес. Кодан бүрүзүнде мал чемнери чедиртинген, хойларга рацион ёзугаар бээринге четчир. Коданнарның хөй кезиинде үлегерлиг кажааларны туткан. Хой оолдаашкынында сакманныг арганы ажыглап турарывыс чаш малдың баш санын онча-менди камгалап алырынга дыка таарымчалыг болуп турар.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазы база чогумчалыг. Малчын өг-бүле бүрүзү унал-бажыңныг. Балгазын сельпозунуң автомагазиннери хойжуларга эргежок чугула барааннарны график ёзугаар эккеп бээри чаңчыл болган. Почта чедирилгезин база-ла саадатпайн турар. Черле ынчаш, бригада кежигүннериниң чедиишкинниг ажылдаарынга байдалдарны болдунар шаа-биле тургускан. Ынчангаш малчыннар ажыл-херек оларның бот-харысалгазындан улуг хамааржыр дээрзин эки билирлер.

В. ЧУСТИЛЬ,
бригадир.
«Революцияның чалбыыжы» совхоз.

ЧУРУКТА: Межегей суурда үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының магазиннери.

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

ТУРУГ БАЖЫНДА ЫР

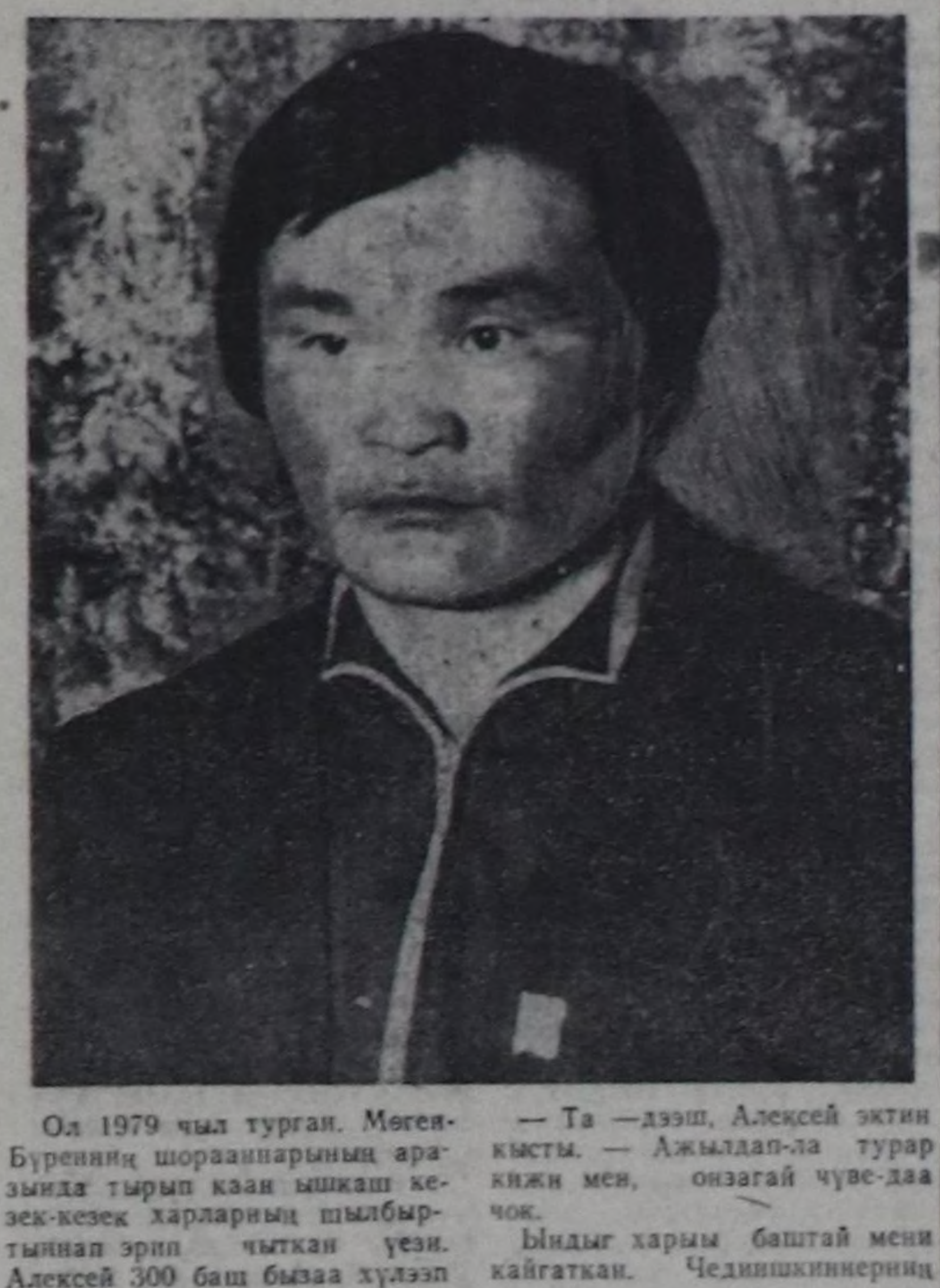

МӨГЕН-БҮРЕНДЕ дески чер ховар. Шуптузун чалым хаялар бүргээн, кадар оъттуг мээстер долган. Ол мээстерниң аразы-биле шапкын агымныг хемчигештер чаржып бадып чыдар. Олар чазын, хар эрип турда, маңын дүргедедип, шулурааш ырызын улам киткедип эгелээр. Чай дүжүп, Мөген-Бүренниң сөөм четпес кадар оъду өң кирип турда, аксын тырткан аът дег, маажым маңныг апаар. А күскээр, шартылаалар даглар аразынга аян тудуп, тей кедээзинде хүннүң херелдери чер кырын шонуп турда, ол хемчигештер көстүр-көзүлбестеп, харын-даа чамдыктары чер иштинче киргилей бергилээр. Соолганы-даа билдинмес, түр када чашты бергени-даа билдинмес.

Мөген-Бүренниң ол онзагай каас-чараш бойдузунга эргелевип, ол кадыр дагларның, кокпа оруктарның, шулурааш хемнерниң өпей ырын дыңнап өскен, ол ырга үдеттиргеш, бодунуң хостуг үнүн туруглар бажында ырлап чоруур аныяк оолга дужар, оон-биле хөөрежир, бодунуң дугайында хөй эвес сөстерин дыңнаар аргалыг болган мен. Ооң чылдагааны — 1985 чылдың республика чемпионнарының даңзызынга «Алексей Тажы» деп атты номчаанымда. Алексей Тажыны адап, сурап чорааш ол онзагай бойдусту көргеним, ажылгыр оол-биле таныжканым ол.

Алексей Тажы — 29 харлыг. Ол сес класс дооскаш, ада-иезиниң аалынга сарлык кадаржып эгелээн чүве-дир. Ооң акызы Данил-даа, угбазы Шура-даа ада-иезин салгап сарлыкчы болбаан. Алексей база-ла ол мергежилге артарын бодавайн чораан. Шериг баргыже чедир дуза [illegible]лааш, оон өске мергежил шилип алыр бодаан. Сарлыкчының ажылы чымыштыг. Ол кыштың тос-тос соогунда тайгадаскылче үнер, хаялар аразындан кадар оът чулуп чиир мал. Ону шыдаар-ла кижи кадарар.

Алексей шынап-ла шеригден халашкаш, автошколага кирип алган. Чартык чыл эрткенде ол чолаачының шынзылгазын холга туткаш, төрээн совхозу «Мөген-Бүренге» машина башкара берген. Ачазы чок апарган, а авазы Чалгааравас Эреңзеновна база суурга көжүп келген. Иезиниң эң-не даяныр кижизи Алексей арткан. Ооң улуглагы өөренири өөренип, ажылдаары ажылдап чоруткан. А биччилери Кан-оол биле Анчымаа школага өөренип турганнар.

Алексей руль артынга үр болбаан, алды ай хире болган. Бир хүн малчыннарга сула чедирер деп турда, совхоз директору Саая Кара-оолович Шыдыраа ону биче када манаарын дилээн. «Бөгүн баар аалдарың ырак эвес-тир, четтиге бээр сен, мен ажылды шыпкарыптайн, оон хөөрежир бис» дээн. Хоочун партия, совет, ажыл-агый ажылдакчызы шеригден чаа келген «балдыр бээжек»-биле чүнү хөөрежир боор деп, Алексей дыка боданган.

Үр-даа болбаанда Саая Кара-оолович ону кабинединче чалаан. Оюн-каткылыг, омак-сергек чаңы-биле Шыдыраа дарга ооң авазының кадыкшылын, угбазының, акызының кайда өөренип турарын сонуургаан-даа. Оон адак соонда директор мынча дээн:

— Сээң амыдыралыңны ёзу барымдаалап эвес, шын сеткил-биле сонуургап ордум. Чүге дээрге, сенээ нарын ажыл дагзыр дээш. Өг-бүледе байдалың эки-дир, ам чүгле бодуңдан хамааржыр.

— Кандыг ажыл, дарга?

— Сарлык кадарар кижи херек. Душкан кижиге ону хүлээдип болбас болгай, ооң аажы-чаңын билир кижи херек. Боданып, шилип көөрүвүске, сен таарыжыр-дыр сен. Албадавайн тур бис, багай эвес чолаачы сен, аван-биле сүмележип көр.

Дарганың саналын иези-биле деткээн:

— Ийилээ кадарар бис, оглум. Дузалакчылаар мен. Үргүлчү сарлык аразынга өөренген кижиге суурга орарга ышкам ышкаш чүве-дир. Туруг, хая бажынга үнүп алгаш, чоргаар эзир ышкаш октаргайны одурту кайгап орарга, магалыг болбазыкпе.

Ол 1979 чыл турган. Мөген-Бүренниң шорааннарының аразында тырып каан ышкаш кезек-кезек харларның шылбыртыннап эрип чыткан үези. Алексей 300 баш бызаа хүлээп алгаш, Сарыг-Хову деп черже көжүп үнүпкен. Ынчан ооң сеткилинге даглыг черниң ырызы өскүвээзи, сарлыкчы деп атка белеткенмээн, ажыг-шүжүг көрген иезин часкарып, кезек малчыннаарын бодаан. Суурже кирип, катап руль артынга оруптарын бодап чораан.

— Ийи-үш чыл ажылдапкаш, катап чолаачылай бээр мен. Чаа машина дилээр мен — деп, ол дешкилешкен бызааларның соонче көрүнмүшаан, бодап чораан.

Үениң маңы билдинер эвес. Ол часты, чайны өттүр кадарган бызаазы күзүн элээн доругуп, молдурга чеде берген. Келир чылында — хунаннаар. Ол 300 баш сарлыын Алексей санавас, шуптузун анаа таныыр. Одарлаай кел чорда, ончалай көрүптер: мал бүрүзү боду чоруур одуруглуг, турушттуг болгай. Бирээзи чок болза-ла, Алексей дораан эскерип каар.

ҮЕ ЭРТКЕН тудум Тажы азыраан малынга улам хандыкшаан. Аас-сөс чок адыгуузун мал безин кижиге эргим апаар. Оон суурже көжүп кирер дээн бодалы чоорту ырап бар чыткан.

1982 чылдың когурумнуг чазын Алексей кажан-даа утпас. Ынчан сарлыын эң баштай оолдатканы ол. Сарлык апрель айда төрүүр болгай, хүн караа чымчап, хүн дурту узап турда аан. Ынчалза-даа ол үеде Мөңгүн-Тайганың бойдузунуң шириин чаңы хевээр турар. Ам арта сарлыкка чылыг кажаа тудар эвес, ол ажык өдекке төрүүр мал. Бызаазы чаш, ылбыргай болур. Ол дораан-на сиринейндир донуп эгелээр. Алексей ону дораан-на кидис-биле шуглаптар. Оон башка соскка алзыр, аарыыр, хораар. Мурнунда Алексей чеже-даа бызаа хүлээп ап турган болза, бо удаада элээн сүрээдеп турган. Чүге дээрге, совхозтуң аңаа бүзүрээш хүлээткен малының төлүн ажаап турары бо. Харысалга ында.

Кидис чавынчактаан бызааны он шаа хире хонук доруктурар. Ол үеде ооң кидизин ап кагбас. Кажан буттарынга быжыг туруп, иезиниң эмиин боду ээнтер, оон туржук, дешкилей кааптып турар апаарга, ам адырар. Бо хүлээлгени Алексей баштайгы чылдарында авазы-биле кады күүседип келген. Оглунуң ажылгырын Чалгааравас Эреңзеновна тергиин эки билир болгаш аңаа идегээн даа.

Тажы сарлык кадарып эгелээнден бээр черле куду көргүзүглүг болуп көрбээн: 1982 чылда төрүүр чүс баш сарлыкка онааштыр 90 бызаа алган, дараазында чылын — 95, 1984 чылда — 97, а эрткен чылын — 100 болган. Чемпион атка чедир эрткен беш чылда оон тудуп келген шылгалдазының түңнели бо. Ындыг бедик көргүзүглерин канчап чедип алганын оон сонуургадым.

— Та — дээш, Алексей эктин кысты. — Ажылдап-ла турар кижи мен, онзагай чүве-даа чок.

Ындыг харыы баштай мени кайгаткан. Чедиишкиннерниң чажыдын ажыдар хөңнү чок деп бодаан мен. А кажан «Мөген-Бүрен» совхозтуң директору Ө. Ооржак, партком секретары Ө. Салчак болгаш өске сарлык кадарчылары-биле чугаалашкаш, ол харыының утказын билип алдым.

Алексей Тажы ажыл-ишке дыка кежээ кижи бооп-тур. Былдамыштаар, чүве чылзыр хөңнү чок. Кандыг-даа ажылды чуду-каралавас, ыяап-ла эчизинге чедирер. Ол ынчаар чаңчыккан, ынчаар кижизиттинген. Эчизинге четпээн болза, ооң сагыжы оожургавас. Кажан сарлыы оолдап турда, ооң уйгу-чыдыны-даа уттундурар. Дүктүг негейин кеткеш, сарлыктарының аразынга кылаштап тура хонар. Чаа төрүттүнгеннерин улаштыр чавынчактаар, эргилериниң «хөйленери» үстүнге бербээн бе дээш хынаар. Малы дээш ооң сагыш-сеткили дыка аарыыр. Ынчангаш, «онзагай чүве чок, ажылдап-ла тур мен» дээриниң чылдагааны ында. Чалгаа кижи сарлык малдап шыдавас.

Тажы бодунуң дугайында чугаалаарынга база хөңнү чок кижи болду. А чаңгыс бригадада ажылдап турар эш-өөрүнүң дугайында хөөрей бергенде, олудун безин чазаптар. Бригадада 10 кодан бар, ында мурнакчылар хөй дээрзин салаа базып санап орду. Ылаңгыя хоочун малчын Холай-оол Кыдырашович Доңгактың дугайында эң-не чылыг сөстерни чугаалады. Ажыл-амыдыралымга идегелдиг сүмелекчим болган кижилерниң бирээзи дээр. Шынап-ла Алексейге арга-сүме херек апарза, үргүлчү ол аалга баар кижи-дир. Бир катап мурнакчылар даңзызы тургузуп тура, ол ийиниң аттарын холуштур-даа бижип турган чер бар.

Кызылбай Тарын-Базырны Алексей аажок хүндүлээр. Чаа-ла сарлык кадарып эгелеп турда, Кызылбай ооң аалынга үргүлчү кээр, ажыл-херээн сонуургаар, арга-сүмезин база кадар турган. А эң баштай сарлык хүлээп алгаш, аралажып эгелээн кижизи Вячеслав Комбуга Алексей четтиргенин илередип чоруур. Бот-тускайлаң мал кадарып эгелээн кижиге идегелдиг сүмелекчи херек. Ындыгларның бирээзи Вячеслав Комбу болган.

ЭРТЕНГИ хүн даглар аразындан бакылап кээр, ооң херелдери Мөген-Бүренниң сүүрлеринге дээп турда, шорааннар аразындан ыр дыңналып кээп, делгемнерже тараар. Ол — Алексейниң ыры-дыр. Ырактан кээп турар ыры Алексейниң кадайы Айлаңмаа Хүреш-ооловнаның сеткилинге чоок дээр. Ол дээрге, күш-ажылдың, ынакшылдың, даартагы хүнге бүзүрелдиң ырыдыр.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: А. Тажы.

В. АНДРЕЕВТИҢ фотозу.

Акы-дуңма партиялар—съездилериниң бүдүүзүнде

ЧССР: чон болгаш партия чаңгыс эптиг

Чехословак коммунистер мартта болур болгаш чурттуң политиктиг амыдыралынга кол болуушкун болур боттарының XVII съездизинге уткуштур улуг чедиишкиннерлиг бар чоруур. Чедиги беш чылдың (1981—1985 чылдар) доозукчу чылы — 1985 чылда ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдери ЧКП-ниң социал-экономиктиг политиказын боттандырарынга дыка улуг салыышкын болган. 1984 чылдыынга деңнээрге, национал орулга 3,3 хуу, үлетпүр продукциязының хемчээли — 3,4 хуу немей өскен, көдээ ажыл-агый бүдүрүүшкүнүнүң планы ажыр күүсеттинген. ЭДЧ чурттары-биле, хамыктың мурнунда — Совет Эвилели-биле ЧССР-ниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалары база кады ажылдажылгазы калбарып, ханылаан. Бодунуң социалистиг хөгжүлдезинге республика бурунгаар улуг базымны кылган.

Ынчалзажок, чедип алган чедиишкиннериниң дугайын чугаалап тура, чехословак коммунистер партия эге организацияларынга отчет-соңгулдалыг кампания чоруп турарының үезинде болгаш районнарның партия конференцияларынга кол кичээнгейни чаа негелделерже угландырган. Чурттуң экономиказының мурнунга ол негелделер бүдүрүлгениң интенсификастаарынче ЧКП-ниң стратегтиг угланыышкынын боттандырарын, күш-ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазынга ЧССР-ниң идепкейлиг киржилгезин көрүп турар.

Бөгүн партия организациялары ажылчыннар болгаш бүдүрүлгелер коллективтериниң боттарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар талазы-биле тодаргай сорулгаларны шиитпирлеп, четпестерни илередип, күш-ажылдың ажыктыг болгаш продукцияның шынарын бедидер, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин шиңгээдип алыр, оларны практикага дүрген нептередир талазы-биле тодаргай саналдарны кирип турар дээрзин партия эге организацияларынга отчет-соңгулдалыг кампания болгаш райпартконференциялар долу хемчээлге бадыткаанын ужуражыышкыннарга беседалар үезинде чехословак коммунистер демдеглеп турар.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери, ЧКП ТК-ның секретарьлары, партияның төп аппаратының харысалгалыг ажылдакчылары киришкен эге организацияларга болгаш райпартконференцияларга отчёт-соңгулдалыг кампания үезинде ижчи-кара чок, шүгүмчүлелдиг саналдаашкыннар, партияның политиктиг чедишкен чорууну болгаш дайынчы арга-шинээниң бедээниниң, ниитилелдиң амыдыралынга ооң авангардчы ролюнуң күштелгенинниң дугайын чугаалап турар-дыр деп, «Руде право» солун бижээн. Бүдүрүлгелерде, көдээ ажыл-агый кооперативтеринде болгаш кураж ыл-агыйларда, дээди өөредилге болгаш албан черлеринде коммунистер өйү келген чугула сорулгаларны ажыл-херекчи чугаалажып, бүдүрүлгени организастап турарында четпестерни узуткаар, партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле тодаргай саналдарны кирип турар.

1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының төлевилелин солуннарга парлааның республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле уткаан. ЧССР-ге социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларын амыдыралга идепкейлиг боттандырарынче чехословак коммунистерни болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарын ол документ угландырып турар. ЧССР-ниң 2000 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол сорулгаларын чедип алыр төлээде, амгы, сески беш чылда-ла 1985 чылдыынга деңнээрге, национал орулганың 18—19 хуу немей өзерин хандырган турарын чедип алыры эргежок чугула дээрзин бүгүде эки билир. Ол немей өзүлдениң 92—95 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күчели-биле чедип алыр ужурлуг. Сорулга чиик эвес. Ынчалза-даа ол сорулгаларны чедип алырынга ЧКП-ниң болгаш чехословак ажылчы чоннарның күжү четчир. Чугула сорулгаларны шиитпирлээрин СЭКП-ниң ленинчи ёзу-биле көөр чоруу, СЭКП-ниң XXVII съездизинге совет улустуң белеткелиниң үезинде парлаттынган документилер бистерге сорук кииривчи чижек болуп турар деп, олар беседаларга чугаалап турар.

Коммунистер чугаалажып көргеш дээш ЧКП-ниң Уставының төлевилелин саналдаттынган ескерилгелери-биле солуннарга парлааны бодунуң XVII съездизинге партияның белеткелиниң үезинде улуг болуушкун болган. ЧССР-ге социализмниң улам ынайгы хөгжүлдези чаа, улам нарын сорулгаларны партияның мурнунга тургузуп турары-биле холбаштыр ол өскерилгелерни кииргени.

Районнарның партия конференцияларының киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медегелелинде кирген Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын бүгүм деткип турарын илергейлээн болгаш ол эң чугула документ ядролуг дайынның кыжанын чайладырының болгаш быжыг тайбыңның келириниң боттуг магадылалы болган турзун дээш Чехословакияның коммунистери, бүгү чону бүгү-ле чүүлдерни кылыр шиитпирлиин онзалап демдеглээн.

Чехословакияның Компартиязы бодунуң XVII съездизинге уткуштур күштүг болгаш сырый каттышкан бар чоруурун Брно хоорайга партияның отчет-соңгулдалыг конференциязынга чүве чугаалап тура, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусак онзалап демдеглээн.

Юрий ТРУШИН,
СЭТА-ның корр.

Прага.

БҮГҮДЕГЕ ТААРЖЫР

СОФИЯ. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязының национал даргазы Генри Уинстон калбак хемчээлдиг совет тайбың инициативаларны бедии-биле үнелээн. Ол «Работническо дело» солунга парлаттынган интервьюзунга ССРЭ-ниң чаа саналдары кижи төрелгетенни эң коргунчуг чепсек — ядролуг чепсектен чайладып, хостаарының ёзулуг тодаргай болгаш боттуг оруун ажыдып турарын онзалап демдеглээн. СЭКП ышкаш ындыг улуг партияның удуртуп турары чүгле социалистиг чурт бодунуң ужур-дузазының талазы-биле ол хире улуг, тайбыңга ынакшылдыг принципиалдыг программаны саналдап болурун Г. Уинстон айыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медегелели чүгле совет улустуң эвес, харын база делегейде бүгү-ле улустарның, оларның-биле кады америк-даа улустуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турарын АКШ-тың Компартиязының национал даргазы айыткан. Ооң политиктиг кол күжү болгаш кончаар-даа аажок улуг хаара тудукчу чоруу чогум-на ында бооп турар. АКШ-тың дайын белеткелдерин, ылаңгыяда ооң космосту милитаризастаар айыылдыг планнарын дүвүрээшкин-биле көрүп турар дыка хөй американнарга совет саналдарының сорулгалары болгаш утказы-даа эки билдингир.

Делегей медээлери

ЧОННУҢ МАССАЛЫГ ЧЫСКААЛДАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Гаитиде чоннуң массалыг хөлзээшкиннери соксавайн, олар чуртта эрге-чагырганы алган «Национал чазак чөвүлелин» эде организастаарын негеп турар. Ооң составында Гаитиниң диктатору турган Дювальениң чалча дузалакчылары турган дыка хөй кижи киргени билдингир. Гаитиниң хөй-ниитизиниң калбак бөлүктери чурттуң политиктиг бүгү күштериниң кирер ужурлуу ёзулуг демократтыг чазакты тургузары дээш демисежип турар.

Эрткен чылдың ноябрьда Гонаив хоорайга массалыг хөлзээшкин кыптыгып үнген түңнелинде улустуң көөр хөөн чок ёзу-чуруму дүшкен. Ол черниң полициязы армияның болгаш полицияның чуртта үргүлчүлеп турары истеп-сүрүүшкүннүг үүлгедиишкиннеринге удур улустуң чаа-чаа чыскаалдарын тарады сывырган.

Гаити коммунистерниң каттышкан партиязының (ГККП) ТК-зының чиңгине секретары Рене Теодор Пренса Латина агентилелге интервьюзунга амгы шериг-хамааты ёзу-чуруму дүжүр октаар сорулга-биле Гаитиге партизаннарны Кубаның девискээринден дүжүргеш дээр хоозун дамчыыр чугааны шын эвес деп буруу шапкан. Ындыг хоп-мегечи нүгүлдээшкинниң америк пропагандазының талазындан нептерээнин ол айыткан.

ЧАЖЫТ УЖУРАЖЫЫШКЫН

МАНИЛА. (СЭТА). Февральда он чедиде президент Ф. Маркос-биле АКШ-тың президентизиниң ында чеде берген тускай төлээлекчизи Ф. Хабибтиң ужуражыышкыны чажыт байдалга болган. Дараазында Вашингтоннуң төлээлекчизи оппозиция баштыңы К. Акино-биле болгаш католиктиг хүрээ-хииттиң баштыңы кардинал Син-биле база ужуражыышкынны эрттирер. Солуннуң бижип турары-биле алырга, Хабибтиң ында барганының эчис сорулгазы — бот-боттарынга удур талаларны эптештирери болгаш «национал чаңгыс эптиң» каттышкан чазаан тургузарын, президент соңгулдаларының түңнелдерин күш чок болдуруп, чөпшээрешпес чорукту чедип алыры болур.

Филиппиныга февраль 7-де болган бадылаашкыннарның түңнелинде Ф. Маркосту Национал ассамблея (парламент) чурттуң дараазында алды чыл хуусаалыг президентизи кылдыр чарлаан. Оппозиция соңгулдаларның тускай түңнелдерин хүлээп алырындан ойталаан болгаш чуртка «хамаатыларның чагыртпазының» ниити-национал кампаниязын организастаарын күзеп турарының дугайын чарлаан.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИИШКИН

МАНАГУА. (СЭТА). Төп разведка эргелелиниң Никарагуаже чажыды-биле кииргени сомосажы өлүрүкчүлери араатанзыг үүлгедиишкинни кылганнар. Чоокта чаа олар соңгу кызыгаар чоогунда Сомостиньо суурнуң чанынга кандыг-даа буруузу чок кижилерже халдааш, үш херээжен кижини болгаш Швейцарияның хамаатызы Маурисио Демиерни өлүргеннер. Ол 32 харлыг интернационалист үш чыл иштинде Никарагуага ажылдап, тараачыннарның кооперативтерин тургузарынга дузалап келген. Хөлезиленикчилер орукка кедээшкчи кылгаш, херээженнер болгаш уругларлыг эртип бар чораан автомашинаже халдаан. Өлүрүкчүлер оларның дугайын билир-даа турган болза, автомашинаны гранаталар-биле хеме шаап, ону автоматтар-биле боолааннар.

ЧАДЧЕ ФРАНЦИЯНЫҢ ХАЛДААШКЫНЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадче Францияның боо-чепсектиг халдап кириишкининиң түңнелинде Африканың төвүнде айыылдыг байдал тургустунган. Нджаменадан Франс пресс агентилелдиң дамчыдып турары-биле алырга, Чадтың найысылалынче Төп-Африка Республикадан, Габондан болгаш Камерундан француз шериг самолёттар үргүлчү кээп турар. Эгелээр чери Франция болуп турар «агаар көвүрүүн» дамчыштыр шериглерни, ракета техниказын, артиллерияны эккеп турар. Ам безин 200 ажыг коммандосту чедирип эккелген. Чоокку үеде Чадка 1300-тен эвээш эвес солдат болгаш шуургедекчи самолёттар келир деп турар.

Чадтың национал чаңгыс эптиң шилчилге чазаа «Уади-Дум районун француз ужар чүүлдүң улай-улай бомбалап турарын шиитпирлиг буруу шаап турар» деп, НЧШЧ-ниң медегелелинде айыткан. Чадта ооң эргелери бар деп бадыткап турар Францияның хөделиишкиннери Чадта бооп турар иштики месилдежиишкиннии интернационалчыдарынче Парижтиң доктаамал угланыышкынынга дүгжүп турар болгаш улустарның бот-башкартынар эргезин үреп турары болур. «Чадтың айтырыгларын тайбың шиитпирлээр дугайында кандыг-даа саналдарга эки харыыны бээринге бодунуң белени» НЧШЧ бадыткаан.

Францияда НЧШЧ-ниң төлээлекчизи Чадтың хамааты чурттакчы чонун бомбалаашкынга таварыштырып турар оларның аэропорттарын Францияның шериг ужар чүүлүнүң ажыглаарынга шаптыктаарынче Африка күрүнелериниң чазактарын кыйгырган.

Чадче интервенция болза мурнунда-ла планнаан хөделиишкин болур деп, ында айтып турар. «Монд» солуннуң демдеглээни-биле алырга, Төп-Африка Республикага халдап кириишкин күштерин баш удур мөөңнээн турган. Ооң-биле холбаштыр Чадта хөделиишкиннер Вашингтоннуң Африкада неоколониалисчи операцияларының чамдызы болур деп, чамдык тайылбырлакчылар санап турар. Чадче француз шериглерин Ливияның эриктериниң чоогунда АКШ-тың 6 флодунуң каттышкан эскадразы чөңгээлиг өөредилгелерни чорудуп база АКШ-тың администрациязы Ливия Джамахирияга удур кыжаныышкыннарның болгаш коргудуушкуннарның кампаниязын күштелдирип турда эгелээн.

Интервенцияны КНО-нуң Уставы-биле агартыр дээш оралдажыышкыннар бүзүреңчиг эвес. Францияның солгаарлап кирижиишкини Чадка тайбыңны чедип алырының дугайында сагыш човаашкынның чогун көргүзүп турар деп, «Юманите» онзалап демдеглээн. Ол согугну ол кавычы бүгү чурттарынга удур чорутткан. Вашингтоннуң чүүлдүгзүнгени-биле чорудуп турар милитаристчи хөделиишкиннииң сорулгазы болза, барык бүгү чүктүң эрге-ажыктарын ол диате камгалап, Африканың ол кезээнде француз каргыс шагдавының туруп турарын сагындырары болур. Африканың Чаңгыс эвииниң Организациязының тайбың таарыштыр шиитпирлээшкинден чайладырын Париж оралдажып, Гренадага удур АКШ-тың хөделиишкиннериниң чижээ-биле чад улуска неоколониалисчи шиитпирлээшкинни албадаары болур. Вашингтоннуң болгаш Парижтиң айтыышкыны-биле Нджаменаның ёзу-чурумунуң баштыңы Хабре НЧШЧ-ниң саналдарын, ооң иштинде ОАЕ-ниң камгалалы-биле чорудар дээш тайбың чугаалажыышкыннардан ойталап турар деп, солун демдеглээн.

Франция байдалды улам хөөретгейн, Чадта байдалды таарыштыр тургузарынга арга бээр ужурлуг деп, «Радио Франс от-Нормандия» радио дамчыштыр француз Компартиязының Политбюрозунуң кежигүнү Р. Леруа медеглээн. Бистиң чуртувус неоколониалисчи шиңчилиг авантюра кылбас ужурлуг деп, ол демдеглээн. Чадтың иштики айтырыгларын чад улус боттары таарыштыр шиитпирлээр ужурлуг.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияның Джана информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, француз интервентилерниң болгаш Хабрениң ёзу-чурумунуң шериглериниң ажыглап турары Нджаменаның аэродромун НЧШЧ-ниң шериг-агаар күштериниң самолёттары бомбалаан. Болгаш үрегдээшкиннерниң түңнелинде аэродром ажыглаттынмас болу берген. Бүгү самолёттар баазазынче ээп келген.

АКШ. Күчүлүг чаңныктар, дүргени чамдык черлерге шакта 160 километр чедип турган шуурганныг хат болгаш оларның болдурганы казыргылар Мексика мугулдуруунуң чоогунда мурнуу талакы америк штаттарга болган. Бойдустуң халавы чуртталга бажыңнарынга улуг когаралды таварыштырган. Хөй-хөй районнарда электроэнергия хандырылгазы үрелген. Техаста улуг эвес Томболл хоорай улуг когаралдыг болган, оон чуртталга бажыңнарының 90 хуузу долузу-биле узуткаттынган ийикпе аажок үрелген. АП агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, он-он кижи балыгланган.

ЧУРУКТА: Хьюстонда аэропортка турган самолеттарны шуурган чоогунда чыдар хөлге чедире бергенин көргүскен ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ОБЪЕКТИВТЕ—АФИНЫ

Архитектураның бурунгу тураскаалы — Акропольдуң бедик кырындан грек найысылалдың катаптаттынмас хевири көстүр. Амгы үеде Акропольду камгалап алырының айтырыынче улуг кичээңгейни салып турар. Ооң темазынга семинарларны болгаш конференцияларны тураскаадып турар. Грецияның Культура болгаш эртем министерстводунуң чанында Акропольдуң тураскаалдарын чаартыр талазы-биле тускай комитетти тургускан, ол ам катап тургузуушкун ажылдарын баштап турар. Ол ажылдар ам-даа доозулбаанда безин бурунгунуң тураскаалдары хөй санныг туристерни келдирип турар. Акрополь мурнукузу ышкаш Афинының үнелиг эртинези, Грецияның демдээ болуп турар.

Улуг хоорайның индустриязы өндүр чаагай Акропольдуң бурунгу тураскаалдарынга хоралыг салдарлыг болуп турар. Атмосфераже үлетпүрнүң бүдүрүлге черлериниң үндүрүп турары хоралыг чүүлдери кислота-биле каттышкаш (Афиныга кислоталыг чаашкыннар ховар эвес болур) мраморнуң кырын үреп баксырадып турар. Сөөлгү дөрттен чыл дургузунда долгандыр турар бойдус оон туруп келген 24 муң чылдарындан артык когаралды чедирген деп, тускай эртемниглер санап турар.

ЧУРКТА: Акропольда Парфенон дуганының чанында.

С. ГЕВОРГЯННЫҢ фотозу.

Шээр мал оолдаашкыны

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң Хам-Дытта хойжу бригадазында ниитизи-биле алырга 6533 шээр мал кыштаглап турар. Оларның иштинде төрүүр хой — 3502. Ам бо хүннерде 887 хой оолдаан, чаш төлү менди. Олег Селен-оолдуң, Севил Доңгактың, Бичелдей Моңгуштуң коданнарында төрээн хураганнар эки доругуп турар. Өске-даа малчыннарда байдал багай эвес. Кандидатка Доңгак, Кыдат-оол Хураганчык, Оля Доңгак, Зоя Базыр-оол олар чаш хураганнарны кызымак азырап, тургузуп каан рацион ёзугаар хураганнарны чемгерип турар. Ылаңгыя комсомолчу Оля Доңгактың ажылдап турары макталдыг. Аныяк сакманчы төрээн совхозунга үш чыл улаштыр хураганнарны өстүрүп берип, сакманчылап ажылдап турар.

М. ДАМЧАЙ-ООЛ,
хойжу.

* * *

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тей хойжу бригадазы кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгеш, хой оолдаашкынын организастыг эрттирип турар. Ам бригаданың коданнарында хой оолдаашкыны доостурунуң кырында келген. Малчыннар Казырык Багай-оолдуң төрүүр 293 хоюндан 240 хой, Хаван-оол Өнер-оолдуң 325 хоюндан 225 хой, Бачыылай Иргиттиң 278 хоюндан 182 хой оолдаан болгаш хураганнары менди доругуп турар.

Бригадада 30 сакманчы малдың чаш төлүн кызымаккай ажаап, доруктуруп турар. Олардан пенсионер Чарыынчык Мандыл, аныяк сакманчылар Кара Дамбаа, Борис Иргит, Марина Өнер-оол болгаш өскелер-даа макталдыг ажылдап турарлар.

Хойжуларның амыдырал хандырылгазынче совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери чугула кичээңгейни угландырган.

Х. КАРА-ООЛ.

Таңды район

XXVI • СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР • XXVII

СУУРЛАРГА, КОДАННАРГА ЧЕДИР

«Библиотека талазы-биле чонну эки хандырары дээш» девизтиг социалистиг чарышка Таңды районнуң 30 библиотеказы, ооң иштинде Культура министерствозунуң 15, школаларның 11 болгаш өске ведомстволарның 4 библиотеказы киришкен.

Районнуң библиотекалары 17723 номчукчуну хандырып азы чоннуң 83 хуузун хаара туткан. Ооң иштинде ниити-лел-политиктиг номнарның номчукчулары 17 хуу, көдээ ажыл-агыйның 6 хуу болуп турар.

1984 чылга деңнээрге, 1985 чылда школа библиотекаларының ажылы экижээн. Сөөлгү үеде чонну ном номчуурунче хаара тударынга көдээ черлерде библиотекаларның ажылы идепкейжээн, көжүп чоруур 228 библиотекада 3253 номчукчу хаара туттунган болгаш ниити номчукчуларның 21 хуузу чедип турар.

Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга алдар болдурган шериг-патриотчу кижизидилге темаларынга элээн ажылдарны библиотекалар организастаан, солун утка-шынарлыг кежээлер, номчулга конференциялары болгаш диспуттар болгулаан. Аңаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, шеригге ыдыктыг хүлээлгезин эрттиргеш келген аныяктар-биле ужуражылгаларны база чоруткулаан. Ол ышкаш «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан», «Дайынның кадыг-берге чылдарында», «Чоннуң мөңге сактыышкынында» деп темаларга номнар делгелгелерин кылгылаан. Шериг-патриотчу темаларга хамаарышкан номнар айын организастап эрттиргилээн бис.

Идей-политиктиг, шериг-патриотчу кижизидилге темаларынга ажылдың кол сорулгазы болза, буржуаз идеологияга удур чонну, ылаңгыя аныяк өскенни кижизидерниң шынарын бедидери болур. СЭКП Төп Комитединиң «Культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында доктаалдарның негелделеринге дүүштүр районнуң партия, совет, комсомол болгаш хөй-ниити организациялар-биле када библиотека ажылдакчылары эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Чоннуң культурлуг дыштанылгазын болгаш хостуг үезин организастаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, «Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап келген. Библиотекаларда «Арага дээрге — кадыкшылдың дайзыны», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп темаларга номнар делгелгезин организастаан.

Күш-ажылчы коллективтерге амыдыралдың совет хевирин, ооң чедиишкиннерин көргүскен лекция, беседаларны, тайылбыр ажылын кылып келген. Чер-черлерге чаа номнарның көрүлде-делгелгезин, «Медээлер хүнү», «Специалист хүнүн» эрттирерин доктаамал тургумчуткан.

Чоңга чаа медээлер чедиреринге библиотекаларның ажык-дузазы өскен, көжүп чоруур пункттуларның саны көвүдээн, кижилерни ажылдап турар черлеринге ном-сеткүүл-биле хандырарын чедип алырын оралдажып келген бис.

Таңды районнуң төпчүткен библиотека системазы суурларда салбырлары-биле кады малчыннарга ном чедирерин доктаамал организастап турар. Малчын кыштагларда, фермаларда «Малчынның булуңу» дерип кылгылаан. Оон кадарчылар, саанчылар боттарының ажылынга херек номнарны бижидип ап, мурнакчы дуржулга-биле таныжып, ону өөренип турарлар. Малчыннарның 175 библиотека пунктузунда 2303 номчукчу хаара туттунган.

Таңды районнуң төвү Бай-Хаакта Культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң культурлуг дыштанылгазын солун кылдыр организастаарынче сагыш салып турарлар. Партияның XXVII съездизинге тураскаадкан уран чүүл көрүлдезинге ол суурда үлетпүр бүдүрүлге коллективтери идепкейлиг киржип, концерттерни белеткеп, ажылчы чоңга уран талантызын бараалгадып турар.

ЧУРУКТА: Культура бажыңының ажылдакчылары Сергей Дамчан, Владимир Ондар, Женя Оюн концерт белеткелинде.

Таңдының Дүрген суурда ийи каът, делгем өрээлдерлиг Культура бажыңында он үш муң ажыг ном фондулуг библиотека доктаамал ажылдап турар. Ол суурнуң ажыл-ишчилеринден муң ажыг кижи оон номнарны бижидип ап, номчуп турарлар.

ЧУРУКТА: ол суурнуң библиотеказының идепкейлиг номчукчуларындан тудугжу Борис Тиинмей, тракторист Александр Журавин.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Суур болгаш кудумчу байырлалдарының, арага чок кудаларны эрттирериниң чаа чаңчылдарын, массалыг хевирлерин нептередирин оралдажып турар бис.

Чоннуң аас чогаалын хөй ажыглап, танцы, ыры, хөглүг оюннар-биле эртер арага ишпес кудаларны Кочетово, Сосновка, Хадын суурларга организастаан. Хоочун чурттакчылар шак ындыг байырлалдарга киржип, суурнуң төөгүзүн, солун кижилериниң дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайынының берге чылдарының дугайында сактыышкыннарны аныяк өскенге күзелдии-биле чугаалап берип турар.

Районнуң шупту библиотекаларында «Мээң Тывам — мээң чоргааралым», «Бистиң республикавыс — келир үеде» деп булуңнарны дерээн. Солун кижилер-биле, аңгы-аңгы профессияның специалистери-биле ужуражылгаларны кылып, Тываның улус ажыл-агыйынга чугула профессияларның, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйның номнарын чоңга таныштырарывыс чаңчыл болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң слёдун эрттиреринге библиотекалар кол черни ээлээн. Дайын киржикчилериниң дугайында материалдарны, хана солуннарны кылып үндүргүлээн. Аңаа шериг хүлээлгезин эрттирер деп турар болгаш эрттирген аныяктарның киржилгези чаңчыл болган. Ол-ла бүгү ажылдар патриотчу, интернационалчы чорукка кижизидеринге улуг ужур-дузалыг.

1985 чылдың библиотекалар аразының социалистиг чарыжынга уругларның болгаш көдээ черлерниң библиотекаларындан Балгазын школазының, Сосновканың болгаш Элегес ортумак школазының библиотекалары тиилекчилер болгулаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизин тележтиг уткуур дээш районнуң төпчүткен библиотека системазы, салбырлары чон ортузунга идей-политиктиг ажылдарны калбаа-биле чорудуп, 1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш библиотека ажылдакчылары бүгү күжүн харам чокка бээрлер.

М. ДОМАРЕВА.
төпчүткен библиотека системазының директору.

Таңды районнуң Межегей ортумак школазының башкылар коллективи партияның XXVII съездизинге алдар болдурган чарышты школаның класстарының ортузунга калбартып, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны солун кылдыр организастаарынче сагыш салып турарлар.

Ол школада өөренип турар уругларның хөй кезии узаткан хүннүң кичээлдеринде болгаш оюннарында хаара туттунган. Ында чүс ажыг уругларның бөлүү кирип турар. Кичээлдер эрткен соонда школачылар Межегей суурнуң столовайзындан бөлүү-биле чемненип база алырлар.

ЧУРУКТА: Межегей ортумак школазының башкызы Раиса Болатовна Монгуш узаткан хүннүң уруглары-биле.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР БИС

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ылаң көдүрер дугайында» доктаалын үндезин кылгаш, районга күш-культура, спортту улам хөгжүдер дээш Таңды районнуң спорт организациялары чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Амгы үеде районда 30 күш-культура коллективтеринде 9 муң ажыг кижи хаара туттунган, ооң иштинден хөй-ниитичи тренерлер, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге судьялар болгаш ажыл-агыйларда 8 кижи спорт инструкторлары болуп ажылдап турар.

Хаактаары, хаакка маңнавышаан кара боолаары, ча адары болгаш хостуг хүреш дээн ышкаш спорттуң хевирлери массалыг болуп, нептереңгей апарган.

Партияның Таңды райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомунуң каттышкан хуралынга районга кышкы, чайгы Спартакиаданы эрттирер дугайында айтырыгны эрткен чылдың декабрь айда чугаалашкан. Аңаа районнуң шилиндек командазының Тыва АССР-ниң XIV кышкы спартакиадазының түңнел оюннарынга киржириниң дугайында айтырыгны база чугаалажып көрген.

Спартакиаданы организастап эрттирериниң талазы-биле оргкомитеттиң составында партия, совет, комсомол органнардан, спорт организацияларындан харыысалгалыг кижилерни быжыглаан. Ону эрттирериниң чурумнары болгаш кылып чорудар ужурлуг спортчу хемчеглерниң планы ажылдап кылдынган.

Районга бо кышкы сезоннуң дургузунда 14 маргылдааны организастап эрттирген, аңаа ниитизи-биле 1500 кижи киришкен. Ол маргылдааларының түңнелинден Тыва АССР-ниң кышкы XIV спартакиадазынга болгаш республика маргылдаазынга киржир районнуң шилиндек командазын тургузуп турар бис.

Январь айда Бай-Хаак болгаш Дүрген суурларга республиканың кубогунга ойнаар эрге дээш волейболга 3 районнуң зона маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Эрзинниң, Тес-Хемниң, Таңды районнуң болгаш Хову-Аксы суурнуң командалары киришкен.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларында ГТО-нуң кышкы хевирлериниң дужаалдазы чоруп турар.

Чамдык кылдынган хемчеглер-биле чергелештир ам-даа чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй деп миннип чугаалаар апаар. Районга болгаш суурларга маргылдааларның киржикчилериниң хөй кезии-ле — школачылар, а ортумак назылыг болгаш улуг кижилер аңаа кончуг эвээш киржип турар. Ол ышкаш ГТО дужаалдазында база ындыг. Ол бүгү хөй-ниитичи инструкторларның, күш-ажылчы коллективтерде партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының кошкак ажылдап турары-дыр.

Районнуң спорт школазында, «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында күш-культура, спорт-массалыг ажылдарны элээн идепкейлиг чорудуп келген база оларда спорт дериг-херекселдери элээн бар. Бүдүрүлгелерде организацияларда, ажыл-агыйларда спорт баазазы колдуунда кошкак, спорт херекселдери, хептери чедишпес. Бо талазынче бүдүрүлгениң, ажыл-агыйларның удуртукчулары база сагыш салыры чугула.

А. ХУРАГАН-ООЛ,
райкүүскомнуң спорткомитединиң инструктору.

Уран чүүлдүң кижилери

ШЫНДАЗЫННЫҢ СЫГЫРГАЗЫ

Келир үеде Николай Өлзей-оол алдар-сураглыг артист болу бээрин ооң бичии, элээди чылдарында боду-даа, төрелдери-даа бодавайн чораан. Чүге дизе, ынчан араттар театр, уран чүүл деп сөстерни дыңнаваан-даа. Бай-Тайгадан, ында меңгилерден эгезин тыпкаш, шапкын Хемчикче агып кирген Шыңдазын хемниң Улуг-Ховуда Ортаа-Өдекте кыштагга 1916 чылдың февраль 20-де ядыы арат Өскүнүң самдар өөнге дыдыраш баштыг оол төрүттүнген. Оолдарының хеймери боорга, адазы ону бодунуң чаңындан ыратпазын бодап, шору эр боор доругуп кээрге-ле, душтук кыстан кудалааш, өгден өпейтип бээрин күзеп чораан. Тывага өскээн хувискаалдың тайлымы-биле акылары Ортун-Назын, Бадын-оол-биле ол чаа амыдыралдың тевиин чоорту билип, үениң маны-биле деңге базып эгелээн. 1930 чылда, тыва бижик үнген соонда, ону ол тускай бөлгүмнерге өөренип апкан.

1932—1934 чылдарда Каа-Хемниң Кара-Белдир алдын уургайынга аныяк Өлзей-оолдуң ажылдааны — ооң дадыгып быжыгарынга, билиинин бедииринге эргилделиг үе болган. Мааа орус дылды шору өөренип алган, өске нация кижилер-биле найыралдың ёзузун бир-ле дугаарында ханы медереп билген.

Чаяаттынган салым-чаяан кижиниң элээди, аныяк чылдарында боду-ла деже теп үнүп кээр. Ынчангы Хөл сумузунга болгулаан байырлалдарга, чоннуң чыылган черлеринге аныяк Өлзей-оолдуң хөөмейлээри, каргыраалаары база игилдээри, ырлаары өскелерден ылгалып турган.

Барып-барып бады келген.
Бажы бедик Бай-ла Тайгам...

—дээш, төрээн чериниң дугайын соруктуг бадыргылаптарга, чыылган араттар: «О-ош, о-ош! ырлаар-ла төл-дүр, үнү Шыңдазынның сыгыргазы-ла-дыр. Кедизинде барып Өскүнүң хеймер оглу кончуг кижи болур боор» — деп бо-ла чугаалажы бээр.

— Мээң артист болуп, театр уран чүүлүнче орукту изеп тыварымга улуг дузаны чедирген кижи — ынчангы ТАР-ның Культура яамызының сайыды Седип-оол Танов — деп, Николай Өскеевич сактып чугаалаар. Театр сургуулунга өөренир кижилер шилип ап чораан ол сайыт Хөл сумузунга келгеш, ынчангы дүктүг тоннуг, хураган кежи бөрттүг, хап идиктиг көдээ оолду шылгааш, ооң келир үеде артист болу бээрин эндевээн. 1937 чылдың төнчүзүнде Өлзей-оолдуң уран чүүлче оруу ынчаар эгелээн. Тыва театрның хоочун үндезилекчилери Каракыс база Максим Мунзуктар, Виктор Көк-оол, Александр Лаптан, Владимир Моңгалбии, Мария Баир, Хомушку Кара-оол, Оюн Лагба дээш ооң мурнунда чылдан эгелеп аңаа ажылдап, өөренип эгелээн эштери-биле кады Кызылга театрның бозагазын ооң эң баштай арта басканы ол.

Театр талазы-биле шыырак билиглиг, дуржулгалыг режиссёр, башкы — Иван Яковлевич Исполнев 1940 чылдың күзүнүнде Тывага келгени-биле хөгжүм-шии театрының ажылынга чаа үе-чада эгелээн. Ооң саналы-биле ёзулуг артистерни белеткээр уран чүүл студиязын ажыткан. Сценага шиилерни бедик профессионал деңнелдиг белеткеп эгелээн. Оларның баштайгызы — Д. Фурмановтуң «Үймээн» деп шиизи болган. Аңаа контрреволюстуг ак дээрбечи офицер Петровтуң ролюн ойнаарын Өлзей-оолга дааскан. Белеткелдер үезинде Иван Яковлевич чоорту-ла ооң онзагай салым-чаяанын эскерип каан. Шии үнүп эгелээнде, Өлзей-оол сценага селемезин, хол боозун астып алган, савыя хөректээштиг, эң кажар-оптуг дайзын кылдыр көстүп келген, көрүкчүлер аажок сонуургаан. А башкызы Исполнев:

— Ойнап турарың эки-дир, Өлзей, ынчалзажок кандыг-даа шииниң боор турар үезин, маадырның даштыкы овур-хевирин, иштики сагыш-сеткилин ылаптыг тып алыр, ону көрүкчүге ол-ла хевээр дамчыдар дээш кезээде тывынгыр ёзу-биле, дың-хүн чок шудургу ажылдаар апаар — деп чагаан.

Бир эвес тыва театр тургустунганындан эгелээш, сөөлгү чылдарга чедир алыр болзувусса, Өлзей-оол театр сценазынга делегей болгаш орус классиктерниң база совет авторларның он-он шиилеринге ойнап, янзы-бүрү маадырларның овур-хевирлерин бот-боттарынга дөмейлешпес, амыдыралдаазы дег кылдыр чогаадыкчы ёзу-биле тургускан. Кажан В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизинде Алдан-маадырларының баштыңы Самбажыктың ролюнга ойнай бергенде, артист чоннуң хостуг эрге-шөлээзи дээш ол эрес-дидим демиселчилериниң баштыңы, коргар чүрек чок маадыр апарган турар. Н. Погодинниң «Боолуг кижизинде» ол — деңдии тура-соруктуг, чүве-ле бүрүзүн сонуургап чоруур, хөглүг каттырынчыг солдат — Иван Шадрин болуп хуула бээр.

К. Симоновтуң «Орус кижилеринде» Козловскийниң овур-хевирин Төрээн чурттуң өскерликчизи, фашистерге саттынган, эң кажар, оптуг шпивишкин кылдыр ол көргүскен, а С. Токаның «Дөңгүр-оглунда» Тывага чаа амыдыралды тургузарынга удурланып, кедергей чажыт хөделип турар контрреволюстуг идегет — Сандак чагырыкчы апарганын көөр бис. Николай Өскеевичиниң ойнааны улуг рольдарының бирээзи — В. Көк-оолдуң «Хайыраан бодунда» — Сарыг-Ашак. Үстүнде шиилерниң маадырларынга бодаарга, оон овур-хевирин, аажы-чаңын, сагыш-сеткилин артист көңгүс өске кылдыр —«доң баарлыг», кадыг сеткилдиг ада, чалгаазымаар, белен-не холдан чүве салбас, харам ашак кылдыр көргүскен.

— Аңгы-аңгы үелерде хөгжүм-шии театрынга Исполнев, Егоров, Стаховский, Лавров, Забродин, Меркулович, Майер ышкаш дуржулгалыг, шыырак режиссёрлар ажылдап турган. Хөй талалыг чогаадыкчы ажылынга артистиң мергежилдиин бедииринче үнеринге меңээ олар үнелеп четпес буянныг ачызын көргүскенин кезээде өөрүп четтиришкин-биле бодап чоруур мен — деп, Өлзей-оол сеткил ханып чугаалап турар.

Николай Өскеевич хөй-хөй шиилерден аңгыда, элээн каш киноларга база ойнаан.

— Ону чогаадыкчы ажылымның эң чугула кезээ, бодумга аас-кежик кылдыр санап чоруур мен — деп, ол чугаалаар. Ындыг болбас аргажок. Бир кинога ойнаары дээрге-ле, амыдыралга, төөгүге балалбас мөңге исти арттырып кааны ол-дур. Баштай ол 1959 чылда «Ленфильм» киностудиязының тырттырганы — «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинога колхозта партком секретары Кагай-оолдуң ролюн ойнааш, көрүкчүлериниң улуг сонуургалын чедип алган. Сөөлгү чылдарда «Чекпенниң изи-биле», «Ээтпек мидыида чүл ол», «Айдың дүнде чалбырааштар» деп киноларда чамдык кол рольдарны Николай Өскеевич чедиишкинниг ойнап күүсеткилээн. Ол киноларда Өлзей-оолду колхозчуларның политиктиг организакчызы, четпестерге эптеш чок дайынчы, соңгу чүктүң аваангыр-кашпагай аңчызы, эрес-дидим, хоочун фронтучу, арга-ыяштың, бойдус байлактың хайыралдыг камгалакчызы болу берген турарын көөр бис.

...Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан бистиң республиканың хүннери 1984 чылдың күзүнүнде Москвага эртип турган. Найысылалдың аажок улуг концерт залы — муң-муң көрүкчүлер долдур олурупкан. Улуг концерт уламчылавышаан, чарлакчы: РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол «Кайгамчыктыг Интернационалды» ырлаарын чарлаан. Сценага узун, шыырак, делгем хөректиг, алдан шагда-ла ашса-даа, ам-даа аныяксыг кижи үнүп келгеш, узун, хоюг болгаш чоон өткүт үнү-биле ону бедик тура-соруктуг күүсеткен. Адыш часкаашкыны дыңмирел үнген.

Николай Өскеевич 50 чыл хире чогаадыкчы ажылының үезинде концерттерге киржип, төрээн чонунга аян тудуп, ырлап келген. Ооң концерт репертуарында колдуунда-ла улустуң ырлары. Төрээн Тывазының кайы-даа булуңнарынга база ыраккы Якутияга-даа, найысылал — Москвага-даа, кожаларывыс — Бурятияга, Даг-Алтайынга, Хакасияга, а акы-дуңма Моолдуң Тыва-биле кожа аймактарынга — кая-даа сценаларга ол күштүг өткүт үнү-биле бедик соруктуг ырлаптарга, ону чүс-чүс көрүкчүлер өөрүшкү-биле уткуп алыр.

Партияның хүрээлелинге 50 ажыг чыл болган хоочун коммунист, артист бо хүннерде 70 харлапса-даа, ам-даа Тыва филармонияның артистери-биле ол-бо хоорайларга, суурларга болгулаан концерттерге өй-өйде ырлап, чоңга аян тударын уламчылавышаан.

— Уран чүүлге хөй чылдарда ажылдап, төрээн чонумга бараан болурун кезээде бодумнуң эң бедик партийжи хүлээлгем кылдыр санап келген мен, а ол мооң соңгаарлаа ындыг болуп артар —деп, Николай Өскеевич чугаалап турар.

С. ШОЙГУ,
журналист.

ҮНҮШТЕР ЧУРУКТАРЫ

Москва университединиң гербарийинде үнүштерниң 70 муң чуруктарын чыып тургускан. Өөредилге номнарын, энциклопедияларны чуруп каастаарынга оларны хереглеп турар. Кызыл дептерниң ийиги үндүрүлгезин белеткээринге ол чуруктарны база хөй ажыглаан.

— Чурукта бо чечек ийи чүс чыл ашкан — деп, МКУ-нуң гербарийиниң эргелекчизи В. Павлов тайылбырлап турар. — Россияга 1769 чылда үндүрүп турган «Сибирьниң үнүш аймаа» деп номдан ону алган. Ооң автору сураглыг натуралист болгаш аян-чорукчу Иоган Гмелин.

«Москва губерниязының үнүш аймааның чуруктары» деп дөрт том энциклопедия шагда-ла кончуг ховар апарган. Ооң автору — орус ботаник Д. П. Сырейщиков совет үеде МКУ-нуң гербарийиниң кадагалакчызы апарган. Энциклопедияга херек муң ажыг чурукту ол кылган. Оларның шуптузу бар.

Бо коллекцияның эң баштайгы чуруктары эрткен чүс чылдың ортаа үезинде кестүп келген. Ону чыггаан кижи Россияга аптека херээниң организакчызы В. К. Феррейн. Ол ону бодунуң ажыл-херээнге ажыглап турган.

Үнүштер чуруктарын чурттуң дээди өөредилге черлериниң студентилери болгаш эртемденнери ажыглап турар.

Н. КОСАРЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ӨҢНҮҮ БОЛГАШ ДАГДЫНЫКЧЫЗЫ

Шылгараңгай совет балетмейстер Л. Якобсонуң хууда архиви Күрүнениң төп театрының А. Бахрушин аттыг музейиниң коллекциязынче кирген.

Чурттуң ийи — Москваның Улуг болгаш Ленинградтың С. М. Киров аттыг театрлары-биле мастерниң бежен чыл үргүлчүлеп келген чогаадыкчы ажылы сырый холбаалыг. Ленинградтың хореография училищезин 1926 чылда доосказ, Л. Якобсон Невада хоорайга элээн каш чыл танцылаан. Чүгле ол ажыл ооң кыптыккан энергиязынга эвээжин билип турган. Д. Шостаковичиниң «Алдын чүс чыл» деп баледин 1930 чылда сценага тургускан. Ленинградка 1956 чылда «Спартакты» сценага тургусканы улуг болуушкун болган. Ону ССРЭ-ниң Улуг театрынга база көргүзүп чедирген.

Л. Якобсон дыка хөй шылгараңгай күүседикчилерниң болгаш хореографтарның өңнүү болгаш дагдыныкчызы.

(СЭТА).

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Өңнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серияары. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Кожалаңныг тыр», «Краснотурьинск». 15.25 — «Д. Шостакович. Чедиги симфония. Документилер. Сактыышкыннар». 16.15 — «...Ол алды харлыг болгаш оон улуг назы». 17.00 — Бистиң садывыс. 17.30 — Сөглээн сөс — керткен ыяш. 18.00—Футболга ужуражылга. Мексиканың шилиндек командазы— ССРЭ-ниң шилиндек командазы Мексикадан дамчыдылга. Чарсарда (18.45) — Бөгүн делегейде. 19.45 —«Ыраккы Чөөн чүк». Киножурнал. 19.55 — «Өңнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00— «Үе». 21.35 — «Останкинода аныяктар кежээзи». Ю. А. Андропов аттыг «Ростсельмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылдакчылары-биле ужуражылга. 23.20 —23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ыяштың дириг сеткили». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. «Эврика» (Архимедтиң күжү). 9.05; 12.40— Испан дыл. 10.05 — С. Орловтуң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбың». Романны чогаатканының төөгүзү. 10 класс. 11.05 — «Бөдүүн—иярын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Төөгү. 10 класс. Экономиктиң дузалажылга чөвүлели. 13.10 —Электроника болгаш бис. 13.40 — «Офицерлер». Уран-чечен фильм. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.40 — «Челээш». СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерче Тываның комсомолчу-аныяктар коллективтериниң күүсеткениниң дугайында. 19.10 —Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур». «Күш-ажылга алдар». Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң дугайында репортаж. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглаал фабриказының регулировщиги Ч. Х. Өлзейниң дугайында киночурумал. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бичии оол болгаш Карлсон». Мульфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Сергей Есениниң төрээн чуртунуң ырлары». РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузовтуң удуртулгазы-биле ТТ-ниң болгаш БР-ниң үлегерлиг орус ниити ырызы күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Бир эвес дайзын дужуп бербес болза...» Уран-чечен фильм.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бьется сердце» 9.30. «Рейс 222» 11.00, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ослиная шкура» 9.30. «Зимородок» 11.20, 13.50, «Координаты смерти» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Битва за Москву» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «О возвращении забыть» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Самая обаятельная и привлекательная» 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Республикага бүрген, аязыр, хар чагбас, соңгу барыңы чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 29—34, хүндүс 15—20 градус, чамдык районнарга 5—10 градус соор.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, дүне 32—34, хүндүс 15—17 градус соор.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Час чоокшулап келген. Квартиралар, бажың чаңының участоктарын септээр үе келир. Күш-ажыл эки болзун дээш № 9 «Тудуг материалдары» магазини (Маяковская кудумчузу, 91) 1986 чылдың февраль 20-ден 22-ге чедир тудуг материалдарының делгелге-садыын чорудар.

Делгелге-садыгга идепкейлиг киржиринче чалап тур бис!

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3238.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00327